

gospodarske, obertnijske in národske.

Izhajajo vsako sredo in saboto. Veljajo za celo leto po pošti 4 fl., sicer 3 fl.; za pol leta 2 fl. po pošti, sicer 1 fl. 30 kr.

V Ljubljani v sredo 9. aprila 1856.

Rastlina.

Spisal Janez Tušek na Dunaji *).

I.

Sprehaja se v nedeljo popoldan priden gospodar po polji med visoko režjo in polno pšenico. Veselja mu serce skaklja, ko vse žita tako polne in lepe vidi. Vès trud pozabi in le Bogu hvalo vé, ki je njegove dela tako lepo lepo blagoslovil. Vesel hiti domú, da bi se tudi ž njim veselila njegova pridna ženica.

Soparen dan je. Sonce pripeka na vse stvari in hoče posušiti vse rožice na polji; nobena sapica ne pihlja; nobena tica ne žvergoljeva svoje mile pesmice v senčnem germiču — tesna tihota kraljuje povsod — revne cvetlice polja obešajo žalostno svoje glavice in jamejo stokati v smertnih težavah: „kar ne moremo več“! — Zdaj se privlečejo v soparni zrak črni oblaki, ktere sončni vroči žarki s srebrnimi pasci robijo. Posamezne kope se združijo v sivočern oblak, ki s hudo nesrečo preti; iz jeznega obraza mu posamni bliski švigajo, katerim sledí dolgo — zategnjeno gromenje. Kmalu zasliši se tudi veršenje — oblak vrè. — Zdaj že padajo debele, težke kaplje, katerim jih kmalo več sledí. Vse kar se giblje in ziblje, beží pred ploho pod streho, kar je tudi bilo že čas, ker že poka toča po strehah. Molitev, jok in stok se sliši v vsaki hiši, na vsacem pragu. — Ni dolgo, in celi kraj je z belim mertvaškim pertom zagernjen. — Kmetovo upanje je šlo po vodi, in le obup nad bogato žetvijo mu je ostal. Povzdigne vender svoje misli proti Bogu in pravi: Bog je dal, Bog je vzel, Njegovo ime hvalimo vekomaj! — In, v upu prihodnje leto srečniši biti, dela spet dalje brez pomude.

Pa če je bila v veliko krajih slaba letina, kako se vse spremení! Kmetovavec ne more več voziti svojih pridelkov na terg. Ne le živež, temuč vse potrebno je dražje, ker vsak skuša toliko več pridobiti pri svojem delu, kolikor dražji je živež. Pokazuje se že zmiraj bolj tudi od zunaj revšina. Reveži vpijejo: Kruha, dajte nam kruha! — Velikokrat je res že ta klic sive lase delal mogočnim vladam.

In zares ni človeško življenje na nič tako navezano, kakor ravno na rastlinstvo. Bilo bi mogoče živeti človeku brez živali, ki mu živež in obleko dajejo ali ga podpirajo v težavnem delu, pa obstati bi mu ne bilo mogoče brez rastlinstva, ne samo zato, ker njemu potrebne živali živé od rastlin in ker ni mogoče misliti živalstva brez rastlinstva, ampak tudi zato, ker dobiva človek naj večji del živeža od rastlin, s katerih pomočjo se varuje tudi mraza in vročine, gorko obleko in pripravno stanovanje si iz njih napravljaje. Sicer se je poslužil človek v stanu divjosti rastlinstva le malo ali le v varstvo pred neprijetno naravo, pa kakor dolgo mu ni bilo žito v živež, je bil on divji, kakor živali, ki so ga redile. Če je hotel si živeža dobiti, je mogel za bežečimi živali hiteti in jih moriti, ali pa s svojo živino od kraja do kraja se preseljevati. Toraj je nemirno, kakor zverina, sem ter tje hodil in ne naselivši se mirnejšega življenja poprijel. Še le, ko je jel živiti se od zemeljskega pridelka, si je stanovitno stanovališče napravil,

prejšino divje življenje popustil in — človek postal. Zdaj mu ni bilo treba več laziti za živežem iz doline v dolino, s hriba na hrib; saj mu je pred pohlevno bajtico rasel glada rešitelj. Žito tam zori, kjer zelení; toraj je tudi človek, ki ga je sejal, na mestu ostal in čakal žetve.

Rastlinstvo torej je človeka rešilo iz prvotne divjosti in ga povzdignilo na višjo stopnjo izobraženosti. Glejmo, kako dalje zadej so ljudstva, ki se večidel od živali redé. Kakošen razloček je med mogočnim Evropejcem, ki ga polje redí, in med Indijanom, kteremu se zdí kratkočasniše celi Božji dan v bajti ležati, tobak piti in še le, ko ga začne opominovati lakota, si kake zveri poiskati, kakor pa poprijeti se poljodelstva in tako truditi se leto in dan! Tudi malo kaže tega, kar človeka kinči, v debele, kosmate kože zaviti Eskimo, kterege sili merzla narava v ledenih kočah prebivati. V nekterih krajih s svojimi darovi tako zapravljiva mati narava tem zavidenim sinovom le z nevošljivo roko pusti rasti malo maha, od kterege se živi sedlon, ki jim živež in obleko daje. Ravno to pa tudi kaže, da je rastlinstvo po vsi zemlji občno in vsem zemeljskim stanovavcem v korist. Tam kjer leto in dan razbeljeni sončni žarki zemljo sušijo, do tam, kjer je zemlja z večnim ledom in snegom pokrita, je povsod dobilo rastlinstvo prostora rasti in zemljo lepšati. Globoko v zemlji, kjer nobena žival več ne živí, še po jamah rastlinice vzrokujejo plesnobo, in na visokih hribih, kjer je le kaka navpična stena prosta ledú in snega, raste saj mah, če ne more več kaka gorska cvetlica dalje od očí, ki bi jo prašale:

Oj rožica lepo cveteš,

Pa komu tû dopasti češ?

mraza prestatí in preživeti samotno življenje.

Kamor se je preselil človek, so mu sledile rastline, koristne in nekoristne — žito, še rajše pa plevél. Torej se ni čuditi, da kmali potem možje, ki so bili obvarovani mnogih nadlog in revšine, so skušali izvediti, kaj da so vendar te zveste človeške tovaršice? ali tudi rastline, ki zlajšujejo nam življenje, kaj občutijo, — česa se redé, iz česa obstojé, kako rastejo? itd. — Se vé da radoveden človek, ki jih je izpraševal, rezal in mučil, to in uno izredil, ni vselej dobil resničnega in veljavnega odgovora in marsikaj so mu še do zdaj ostale dolžne povedati; pa počasi se bo že dalo še kaj več od njih izvediti. O tem pa, kar je že znano od teh stvaric, se hočemo v sledečem po domače pogovarjati.

Kakšno drevje naj bi sadili kmetovavci po svojih zemljiščih?

(Dalje.)

4. Nasadba na gobavi zemlji, po blatovinah in šotiščih. Če se tak svet z rakito ali z navadno verbo nasadí, utegne tudi nekaj dobička dati. Rakitje in verbje raste hitro, ter daje v malo letih veliko protja ali šib za bečvarje in košarje. Tedaj zamore vlastnik tudi od taci navadno zapušeni kraj, če se le nekoliko potruži, vendar nekaj pridelati.

Ob potokih, v močvirjih in po mokrih travnikih se obnašajo dobro breza, črna jelša, akacija, jag-net, bela verba, mačkovec itd.

*) Lahko se bo zgodilo, česar želite, s spisom Vašim. Al vselej ne moremo tako, če bi tudi iz serca radi. Vred.

VI. Dobiček iz drevjoreje.

Da iz nasadbe gojzdnega drevja izvira velik dobiček, posebno sedanji čas, ko se ga zlo potrebuje, menda ni treba, da bi dokazovali obširneje; govorili smo tudi o tem važnem predmetu že mnogokrat v „Novicah“. Dohodki iz nasadbe drevja so le manjši ali obilnejši po okoljšinah krajev in časov. Stroške zasajenja navadno je treba koj plačati; pozno nahajajo še le dohodki, nahajajo pa gotovo. Dnár in trud nista zgubljena, temoč koristila bota, če ne že saditelju, gotovo pa otrokom njegovim. Tedaj naj sadijo in sejejo koristnega drevja kjer koli, kadeer koli in kolikor koli zamorejo pridni kmetovavci! Puste, močvirnate, nerodovitne krajine ali goličave, ktere jim nič kaj ne donašajo, nasajene z borovjem, hrastjem, jesenom in drugim lepim drevjem, dati jim znajo v nekterih letih lep dobiček, posebno če so blizo kake tvornice, steklar-nice (glažute) ali druge naprave, ktere veliko lesa potrebujejo; ali če so blizo velike ceste, reke, železnice, po kterih potih se daje les v daljne kraje lahko spečati in prodati.

Če tedaj skerbni očetje svojim otrokom zapustiti ne morejo veliko gotovine, naj jim zapusté veliko nasajenega drevja; to jim bo neprecenljiv zaklad, ki se vedno množi, ter ob enem neprenehoma daje gotove in velike dohodke.

J. Šubie.

Rastlina.

Spisal Janez Tušek na Dunaji.

II.

Sicer je težko od stvari po domače se pogovarjati, od kterih ima ljudstvo večidel pičle zapopadke. Naša izreja je že taka, da od vsega več vémo, kakor od naravoslovja, kterege le leno obdelujemo, akoravno nobena vednost tako globoko v človeško življenje ne sega, kakor naravoslovje. Poljodelstvo in obertnija, ki ste perve podlagi ljudskega blagostanja, se zamorete le od naravoslovja nadjati zboljšanja. Kje bi bilo zdravništvo, ako bi ne sledili naravoslovci po skrivnih potih naravnim močem!

Zgodovinar, jeziko- in modroslovec svojo reč lahko vsacemu le malo izobrazenemu razumljivo popiše, ker vsak saj trohico potrebnih zapopadkov ima, naravoslovcu pa ne ostaja drugega, kakor z veliko besedami malo povedati, ali pa vsak zapopadek razlagati, kaj s to ali uno ptujo besedo misli, da ga nobeden narobe ne razume. Poglejmo le na Nemško, in vidili bomo, da dela, ki so jih pisali Humboldt, Burmeister, Liebig, ktere je terdna volja bila pisati za ljudstvo, le majhina množica bravecov razume, namreč tisti, ki se vedno pečajo z naravoslovjem.

Ako se podstopimo, rastlinsko življenje ob kratkem poveršno premišljevat, ne mislimo vsega, kar je vediti treba, povedati; še manj pa mislimo težave premagati, kterim so obležali naj večji umetniki; pogovarjati se hočemo le po domače: saj si tudi ne domišljujemo, kaj prida vediti, ker nismo doveršeni naravoslovci, ampak še le skozi omreženo okno v razsvitljeno sobo kukamo. Premišljevat hočemo, kako bogato, mnogoverstno in čeversto življenje se giblje v stvaricah, ki jih z nogami teptamo, od kterih tihega in čeverstega življenja nič ne vémo in ne čutimo.

Vsak človek, ki v kak lep in prijazen kraj pride, se čuti nadušenega naravske lepote; vsak se čuti nekako čudno spremenjenega in povzdignjenega v svojih mislih, naj je kdor hoče, naj je še tako enostransk. Uradnik, ki je bil leto in dan za visocimi, s prahom obloženimi skladovnicami popirja zakopan, porabi svoje praznike in hiti na deželo; naravoslovec cele ure pod kakim germom na trebuhu leži in svoje ljubljenske grebe in koplje, kar je vse prav hvale vredno, le tako enostransk ne smé biti, da bi uho in okó zaperl vsi naravski lepoti tako, kakor tisti učenik, ki je svojega naravske lepote blejske in bohinjske navdušenega učenca, ž njim v Bledu skupej pridši, najpoprej poprašal: je li vidil lepe mašine na Bistrici?

Zdaj ko je premagala gorka pomlad merzlo zimo in vse, kar je bilo oterpnjenega in skritega pod sneženo odejo, hiti na gorkejši zrak v prijetno gorkoto, in v vsaki travici, v vsakem germu se vse giblje in ziblje, se tudi naj merz-lejši človek oživi in zimsko čmernost otrese. Da nam kak kraj posebno dopada, tega ne storé samo mnogoverstne berda in doline, bregovi in planjave, robovi in visoke gore; to vse so le rebra, ktere rastlinstvo oblači in jim prijazno podobno daje. Vse skupej še le vzrokuje lepoto kraja. Ravno tako tukaj človeka ne veseli samo prijetna toplota, ktere ima ledena zima tako malo, ampak tudi veselo gibanje povsod okrog. Vsak se saj zdaj rad enmalo peča z rastlinstvom, saj v kratek čas.

O kar je življenja na sveti,
In kar je na zemlji stvari,
Ko pomlad začénja cveteti,
Vse giblje se in veseli.

(Dalje sledí.)

Ozir po domači.

Znamenitosti Notranjskega in popis Pivke.

(Dalje.)

Povedal sem že, da Pivka je dolina, ktera se svoje štiri ure od Postojne proti Reki ob ces. cesti proteza. Na severni strani jo mejí Javornik, mogočen notranjsk hrib. Gosto je on od vsih strani zaraščen, in Postojnec hiti na-nj po derva, kadar mu jih zmanjka. Njegova severna stran se ozira na ložko in cerkniško dolino, južna na pivško. Verh krijejo megle, kader jih burja ne prežene. Kaj pa notranje njegovo? Kot vsakega hribica je tudi njegovo votlo, in nahajajo se v njem viri jezera cerkniškega. Vleče se herbet njegov, tudi obraščen, proti vzhodu, mejnik med Pivko in Ložem; pa kmali se ti začne dvigati in dvigne se v 3400 čevljev visokega Snežnika. Ta pač zdihuje po goščavi, moleč glavo v sinje podnebje, pa borja — silna razsajavka tamošna — mu jo kratko in malo odreče in plodnim tlam brani kaliti in poganjati, ker z močnimi peruti pobriše še tisto trohico perstí, ktera med skalami tiči. Bolj če proti znožji njegovemu greš, bolj te sprejemlja goščava, dokler med stoletne dobe, stare jesene, gabre in bukve prideš.

Njemu ravno nasprot, proti jugu, se vzdiga tudi visoki, pa vendar dosti ponižniši pajdaš snežnikov „Loža“ in od nju proti vzhodu se višji pa nižji hribje kot valovi morja verše do Horvaške.

Kakor je Nanos svojim dolinčanom in Ipavcem dober prerok burje, sta tudi Javornik in Snežnik, s hribi, kteri ju vežejo, gotovo znamenje burnega piša. Kako? Zastavi se megla ravno ob veršičkih Gradca in sv. Trojice, ktera sta med unima gorama naj višja, malo pred začetjem burjine sile. Zovejo jo zástavo (Unterpfand?) in ni jih še goljufala.

Poljodelstvo po Pivki bi utegnilo v marsikteri stvari bolje biti. Dobra, črna perst bi obilno rodila, ako bi Pivčan z večjo marljivostjo se nje obdelovanja poprijel. Ali namesti da bi kakega jesenskega dné skale na njivi razbijal in odpravljal, kterih se ne manjka, — namesti da bi stružice napeljeval k lehici, ktere bi vode donašale presuhi zemlji, ti pa gré v gojzd in si raji tam dnar služi, kteri mu gotovo tako stanovitnega dobička ne donaša, kakoršnega bi mu ga marljivo gleštana zemlja. Sicer je za vsake baže sadov zemlja prilična, vendar sosebno dobro debelačo (koruzo), krompir in prosó rodi. Ne orje Pivčan, kakor tudi noben Notranjec ne, njiv enako Gorencu na ogone, ampak jo ravno naredí, tam, kjer se je bolj vode bati, v sredi zveršeno, da ko voda pride, le jamice zalije.

Krompir je bil nar navadniša hrana Pivčanu, dokler je bil, in pa kaša. Kar pa krompir gnije in mokre letine prosó kvarijo, se je hvalevredno debelače in fižola poprijeli. Pa pri vsem tem je vendar le kupoval v Terstu debelače, iz ktere močnik in žganci so mu trikrat na dan jéd.

Kakor povsod, tudi na Pivki dobro gleštana njiva bolje rodi od zanemarjene. Pšenica zraste lepa, drobna, tečna,

gospodarske, obertnijske in národske.

Izhajajo vsako sredo in saboto. Veljajo za celo leto po pošti 4 fl., sicer 3 fl.; za pol leta 2 fl. po pošti, sicer 1 fl. 30 kr.

V Ljubljani v sredo 16. aprila 1856.

Kdaj in kako je naj bolje sadje cepiti?

Večidel vse vertnarske bukve pravijo, da cepiti sadje je naj bolji čas mesca sušca in malega travna (aprila). Posebno priporočajo prav zgodaj in najpred cepiti breskve, marelice, češnje in slive (češplje); potem naj se cepijo hruške, in med temi najprej zgodne, in nazadnje še lejabelka. Tudi moj stari oče, ki so pridno v Geigerjevem vertnarji brali, so me kot fantiča že učili, naj si dobro zapomnim, da je dobro zgodaj cepiti.

Al tako ravna je nisem kaj srečen bil, posebno pri sadji s košicami ne: ali se mi več cepičev prijelo ni ali pa jih je ponočni mraz še pozneje pokvaril.

Pred 7 leti sem se lotil drugač tega dela. Napravljaj sem si vsako leto sam ali sem od drugod naročil cepičev vseh sort sadja že mesca svečana (febr.); pripravljene cepiče sem hranil vselej na hladnem suhem kraju v vlažen pesek vtaknjene. Hruške in jabелke sem začel kar se je naj več dalo pozno cepiti, večidel še le v drugi polovici malega travna (aprila), breskve, marelice, češnje in slive, ki sem jih nekdanj cepil najpred, sem cepil sedaj najpozneje. In skozi 7 let se mi vsako leto sadje veliko bolj obnaša kakor poprej. Posebno zadovoljen sem sedaj s košičnim sadjem, in menda ne bom napčno sodil, ako rečem, da posebno zato se na kmetih žlahne češnje in češplje (slive) tako redko nahajajo, ker se cepiči od teh sort prepozno jemljejo, cepljenci pa prezgodaj cepijo.

Vse male za perst debele drevesce cepim jez domá v hiši. Ako je vreme dobro, cepljenje potem z lepo porezanimi koreninami vsadim v drevno sadišče (vertno šolo); ako je pa vreme slabo, jih postavim v škač, ki je le s toliko vode nalit, da koreninice v mokrem stojé; mesto pa, kjer je drevesice cepljeno, se ne smé močiti. Da edine plemena vselej vkup zvežem in natanko zaznamovam, to vsak vé, zakaj brez natančnega zaznamka vsih sort s številkami nobeno drevno sadišče ni vredno, da bi se tako imenovalo.

Tako v hiši cepljene jabелka in hruške se kaj dobro obnašajo; malokterikrat se primeri, da bi ktero drevesice usahnilo. Pri češnjah, slivah in vsem sadji s košicami pa ne gré tako po sreči, če se v hiši cepijo in še le potem vsadijo; to drevje se bolje sponaša, ako se cepi na mestu, kjer se je cepljenec že ukoreninil.

Moja navada sadje cepiti je skoz in skoz le z nakladom (kopuliranjem); to je naj bolja in naj hitreja pot v kratkem času lepih drevesic si napraviti. Le redkokterikrat cepim za kožo velike drevesa, ktere imajo na svojem mestu ostati, ker se mi bolje zdí, velikim drevesom glavne veje odrezati in drugo leto pognale mladike z nakladom cepiti. Kako zamorejo nekteri terditi, da je bolje drevesa v sklad in za kožo cepiti, tega jez nikakor ne morem zapopasti. Tudi s popkom cepiti prizadeva veliko več dela, zlasti kadar cepiči niso pri rokah in se dobivajo iz daljnih krajev, kar včasih ni drugač mogoče.

Naj bi se ljubezen do žlahne sadjoreje prav živo vnela v sercu naših gospodarjev, posebno pa duhovnikov in učiteljev, ki zamorejo o tem naj več k povzdigi njeni pripomoči z besedo in djanjem; izgled, izgled vleče k po-

snemanji, sama beseda le prepogostoma ostane klic upijočega v puščavi. Neizrečeno veliko dobička bi dohajalo naši mili domovini po lepi in koristni sadjoreji!

Po „Ver. Frauend. Bl.“

Gospodarske skušnje.

(Koliko semena mnogoverstne zelenjadi se potrebuje za posetev, da je prav, da ga namreč ni premalo ne preveč?) V Berlinu je za letošnje leto prišel vertnarsk koledar na svetlo pod naslovom: Hilfs- und Schreibkalender für Gärtner und Gartenfreunde, izdal ga je prof. dr. Koch. V tem močno hvaljenem koledarji imenitni višji vertnar Bouché med drugimi poduki popisuje tudi mero zelenjadnega semena za posetev in sicer za prostor dveh sežnjev (klafter) na široko in dveh na dolgo; po tem se vé da se mera semena prerajta lahko za večji ali manji prostor. Ker bo gotovo marsikdo naših gospodarjev ali gospodinj pravo mero rad vedil, jo prepisemo iz imenovanih bukev.

Janeža in kumnje naj se za gori omenjeni prostor 2 tirj. sež. vzame 2 lota, kreguljce 3 lote, ciborije 1 lot, kreše 3 lotov, majorana 2 lota, peteršilja 1 lot, materne dušice 1 lot, mete 2 lota, korenja (merkve) 4 lote, retkve 2 lota, pése rudeče in pése burgunške 1 lot, repe 4 lote, salate 2 lota, kislice 1 lot, špinace 2 lota, čebule 1 lot in pol, fižola 8 lotov, boba 12 lotov.

(Gotov pripomoček zoper kerte na vertih, senožetih in kjer koli si bodi). Iz Marskega piše frančiskan Didiak Beneš v „Frau. Zeit.“ sledeče: „Luknja v kertino naj se odkoplje, neugašenega apna noter nasuje in se potem spet zasuje. Kadar deževati začne, apneni duh zaduši kerta. Probatum est (poterjeno je)“. — Tako piše gosp. Beneš — mi pa za njim.

(Kako se zvé: koliko je ktera riba stara?) Pravijo, da to je prav lahko in prav gotovo takole: Prereži ribi to ali uno luskino poprek. Vsaka luskina ima več ali manj platničic, ki ena čez drugo ležé. Vsako leto se naredí na luskinah ena platničica, kakor les vsako leto eno letino. Kolikor tacih platnic, toliko let je riba stara.

Rastlina.

Spisal Janez Tušek na Dunaji.

(Dalje.)

Niso nam samo nar potrebni rastline, temuč tudi med vsimi stvarmi naj glasnejše govore našemu sercu. Sicer so nam živali bližej v svoji podobi, pa nikoli jih ne bo človek ljubil razun tistih, ki jih je k sebi v svoje stanovanje vzel. Sicer vidi človek v živalih svojo podobo, pa gerdo ošemarjeno in popačeno. Rastlina pa mu je čudna stvar, ktere tihega življenja ne razume; celo rastlinsko bitje mu je skrivnostno. Globok pomen ima, da so stare ljudstva deklice in mladenčce v cvetlice spremenjene mislili, in še zmiraj pesniki ne vedó lepše popisati dekliske lepote in čistosti, kakor v podobi rože.

Mislino si vse naše sladke in grenke občutke v podobi te ali une cvetlice; ta nam je prijetniša v veselji, una v

žalosti. V prijaznih popkih razcvetajoče vertnice gledamo podobo veselega pričakovanja, v krasno razcveteni popolno lepoto, v zvenjeni pa vidimo naše upe k pogrebu nesti.

Torej nas tudi cvetlice spremljajo po vsih naših potih od zibeli do groba. Dete se nar raje igra s cveticami, ktere tudi deček rad terga in device rade sadé. Spomni se morebiti marsikdo še na mlade leta, kakor je pozimi mater popraševal, če bo kaj kmalo sneg skopnil, da bo mogel iti trobentic in marjetic tergat. Saj tudi pesnik pravi:

Iznova svet pomlad je ogrevala,
Tisuč peres hitelo iz zemlje,
Nebeška luč prijetno je sijala,
In v meni se smejalo je sercé.

Prijatelj prijatlu pri ločitvi izročuje venec cvetlic v spomin; pri veselicah so tudi vmes cvetlice, ki našo radost povišujejo. Na ljubljene matere grob:

Kjer trava zelena
Z trohljivosti upanja znamenje poganja

sadé pobožne hčere dušéce cvetlice, ki razširjajo svojo rajsko dišavo, ker jih spominja na veselje, ki ga njih dobra mati zdaj vživa v nebesih.

Zategavoljo ni brez pomena, da se nam v serce smili drevo, ki ga neusmiljeni hudodelnik nalaš poškodeuje. Ali nam ne izbuja močni hrast, ki se hrabro ustavlja viharju, pa nazadnje vendar od prevelike sile premagan na tla telebi, enacih občutkov, kakor hrabri mož, ki vse uime sovražne osode čversto premaguje in se ne gane, dokler ne obleži pod prehudimi težavami. Hrast nam je možka hrabrost, verba ženska gibljivost, in kakor se terta po berstu, terdnejši podpori, ovija, tako se opera ženska na moža, ki jo varuje nevarne sile.

Se vé da pri tacih lepih sanjah ne smé začeti, kdor se hoče pečati s tistimi majhnimi sestavki rastlin, ki mu jih še le pokaže mikroskop in od katerih prosto okó nič ne vidi. Kdor njih skrivno življenje prav spoznavati hoče, mora zunaj pustiti vso nepotrebno poetično obleko, ktera pogled tamni, in le na pot vzeti svoj um, kateri bo imel dovolj opraviti.

Palica naravoslovceva je mikroskop (drobnogled), ki ga spremlja po vsih potih; brez njega bi bil ta mož kar vojak brez puške. Še zmiraj bi bilo ostalo naravoslovje na prvi stopnji svoje rasti v semenu zadušeno in bi se ne razcvetalo v močno drevo, ki svoje dobrotljive veje po celi zemlji razprostira, ako bi ne bili iznajdli mikroskopa. Mikroskop nam je še le odperl nov svet, ki je ravno tako veličansk, kakor ta, ki ga s prostimi očmi vidimo, in morebiti še bolj vreden občudovanja.

Ozir po domačii.

Znamenitosti Notranjskega in popis Pivke.

(Dalje.)

Nekoliko nižja od Javornika je gora sv. Trojice, ravno pod njim. Gora ta je proti Postojni obraščena; od druge strani, proti zgornji Pivki namreč, pa je gola, pa ne leži mrtva, ampak mnogo centov sená se nakosí ob nji za prestransko konjištvo. Kaže to, da bi se dala pusta dolina spremeniti v prijetnišo. Pridšemu verh gore se ti lep prozor odpre. Vidiš celo Pivko pod sabo z njenimi vasmí; vidiš sebi nasprot Nanos in za njim v daljini sinje jadransko morje; proti Reki se obrni in pokaže se ti visoka Učka (Monte maggiore) nar višja gora istriška. Na te pa gledata Javornik in Snežnik, kot poglavarja. Stojiš zraven razvaline, ktera je nekdanj cerkev sv. Trojice bila, mnogo obiskana božja pot. Pripoveduje se od nje, da so težke kamne za podzidje in za zid lahko kravice navkreber vozile in da je kmali kmali sozidana bila. Zakaj je neki vaščan iz ene spodnjih vasi cerkev zažgal, se ne vé; pogorela cerkev se pa vendar še zdaj mnogo obiskuje od pobožnih ljudi. Za zidanje neke cerkve v dolini so hotli lepo rezano kamenje one gorske cerkvice porabiti, al kravice vprežene se niso mogle iz mesta z vozom ganiti, pravi pripovedka.

Pod to goro je homček in na njegovem znožji skala,

na verhu zdolbljena, v vdolbki pa voda; nobene luknje, nobene razpokline ne vidiš pod čisto vodo, pa če jo izpeljati hočeš, se ti nikdar ne dá. Sam Bog vé, od kod ta voda pride.

Omenil sem že nekega griča „Gradca“ od sv. Trojice dalje proti Snežniku. Ker je nekdanj, kar podertije kažejo, grad tū stal, se grič „Gradec“ zove. Na verhu je neka luknja, kateri „jama brez dna“ pravijo. In res, metal sem kamenje va-njo; dolgo dolgo sem čul udarce na obkrajne stene, pa zmiraj tiheje, dokler naposled ni bilo glasú več. Ko sem pa lani ravno to delal, sem bolj pazljivo poslušal in čul na zadnje tih „plop“, kot bi bil kamen v vodo padel. Pravijo, da je nekdanj kamba volovskega jarma noter padla in družega jutra so jo pri Polčjih (neki vasi) iz neke luknje priti vidili, kjer voda izvira; tudi v to jamo padši pès je tam ven priplaval. Sicer se po tem griču mnogo jam nahaja, večjih in manjih. Ena je na zagorskih grižah, ktera je zlo globoka. Ako kamen va-njo veržeš, ti priletí dokaj golobov iz nje. Lovci, ako drugod ničesa ne morejo ustreliti, se vernejo k ti jami in gotovi so svojih deset golobov. Al vse take jame so Pivčani že do malega zamašili, da bi se jim kaka ovčica v nje ne pogreznila, kar se je že večkrat primerilo.

Malo pod tem „Gradcem“ je grad gospoda Miroslava Vilharja, star grad in lep. Pri vhodu stojite veličastni lipi. Ima okolica tega grada v sredi kamnitih goric pravo podobo oaze v puščavi. Morebiti se ne motim, ako rečem, da se tū do 2000 centov sená nakosí. Kako lahko bi Pivčani, ako bi ob delaprostih dnevih kamnite planjave skal trebili, si tudi kak krajcar iz sená skupili, namesti da ga hodijo okoli sv. Jurja na Kalec in še celó na Verhniko kupovat!

Od grada na Kalcu dalje proti vzhodu je vas, kateri se zavoljo njene lege „Koritnice“ pravi. Stoji namreč v znožji že omenjenega hriba Loze. V nekem kotu tega znožja je velika skala, izpod ktere je nekdanj, kakor pravijo, voda izvirala. Tekla je ta voda proti Zagorji in od tod po pivkinem otoču v postojnsko jamo. Kako pa, da zdaj več ne teče? Govori se, da je popotnik les od Reke prijašil. V Bistrici na zadnjem izviru reke so ga bili prijazno sprejeli in mu prijazno postregli. Gré dalje in pride na Pivko. Ne vé se več, kaj so se mu bili zamerili Knežani (stanovniki perve vasi od Zagorja proti Reki); ali začaral je, pravijo, da je Pivka nehala izvirati in jela je teči pri Bistrici. Res, podobo ima vso tisto korito in tista skala, kakor da bi bila res kadaj voda ondi tekla; al pri Bistrici tudi teče, menda kar svet stoji. Izvir Koritnišče je morebiti kak potres zamašil, in voda si je drug izhod našla. (Dalje sl.)

Odgovori.

O „kugi“, „epidemii“, „skernini“.

(Konec.)

Pri Ložu in v tisti okolici pravijo „skernina, oskernina, skerneti, oskerneti“ v. a. (v. r. se) sich epidemisch verbreiten; slove „skernina, skvernina, ali oskernina, oskvernina, skerneti, oskerneti, skverneti, oskverneti“, epidemisch anstecken, „skerneti, oskerneti se“, sich epidemisch verbreiten. Besede „skernina“ itd. so z besedo „skvariti“ naravnost v žlahti, kakor, na pr., „skernje jajca“, ali „skvernje jajca“, ali pa „skvarjene jajca“, verdorbene Eier, je po mojem dozdevku vse eno. Pri besedi „skernina“ ali „skvernina“, ali „skvara“ se vselej poguba nekacih zdravih sokov ene ali druge stvari, človeka ali živine, zastopi. Pri kugi, pošasti in napasti kake bolezni je to vselej „Verderbniss der Säfte“, in od tod tudi smert ali pa nevarnost umreti.

Tudi se ume pri slovah „skernina ali oskernina“ nekaj smrad, ali vsmrajenje, nalezljivost, nevarnost zdravje in življenje zgubiti, akoravno smert še ni bila v nasledku.

Svoje dni sem tudi pogosto od Slovencev slišal besede „škerljivost ali oškerljivost, škernljivo, oškerljivo“. Na pr.: „če pojdeš v sejm, varuj se, škernjive ali oškerljive živali

gospodarske, obertnijske in národske.

Izhajajo vsako sredo in saboto. Veljajo za celo leto po pošti 4 fl., sicer 3 fl.; za pol leta 2 fl. po pošti, sicer 1 fl. 30 kr.

V Ljubljani v saboto 19. aprila 1856.

Vodník vinorejcem *).

(Dalje.)

Od obdelovanja nogradov sploh.

Zemljiše, kjer ima nograd biti, se mora dobro obdelati in za nograd pripraviti. Škoda, da tega ne spozna vsak! Nekteri mislijo, da terta brez stroškov rodi. Enkrat preorjejo pust, nerodoviten, izmolzen svet, potem pa vsadé terte. Pa kako se bojo božice v taki pustinji veselo obnašale! Da bi pač mogli vinorejce od prvega do zadnjega v tem prepričati: kakor je nograd izperva napravljen bil, tak bo vseskozi; na prvem obdelku je naj več ležeče. Izperva slabo napravljen vinograd bo hiral, dokler ga je kaj, in še stroškov ne bo povračal, čeravno jih gospodar ni dosti na-nj obernil.

Naj bi noben gospodar ne pozabil, da se tertam stori za celi čas njih življenja, to je blezo za 50 let, kar se jim stori pervikrat, in da so stroški za obdelovanje potem vsako leto ravno tolikšni na rodovitnem ali nerodovitnem nogradu. Ali ni tedaj pametnejše, da se tersju izperva pripravi rodovitni svet?

Terta se mora obrezovati; brez obrezovanja ne rodi ali pa le slabo. Ako se sama sebi prepusti, ne bo koristila.

Obdelovanje nogradov je tudi neobhodno potrebno, čeravno ne tako kakor obrezovanje; terta, ki je bila vsako leto obrezana, rodi tudi brez obdelane zemlje. Da pa za more toliko roditi, da ima gospodar dobička kaj od nje, mora zemlja poverh čista in rahla biti. Koliko večkrat se okopuje zemlja, toliko večji je pridelk. To se očitno vidi na nogradih, kateri skupaj leže in so dvakrat, trikrat, štiri- do petkrat okopani bili. Zadnje dvoje okopanje pa ne stori toliko kot prvo dvoje, tako da se smé reči: peto okopanje zdá manj kot četrto, četrto manj kot tretje, tretje manj kot drugo, drugo manj kot prvo. Vendar je vsako koristno in potrebno, čeravno eno bolj kot drugo.

Na dvoriših, pri hišah itd. se vidijo pa mnogokrat prav močne terte, ki se nikdar ne okopujejo; kako pa je to? utegne kdo reči. To zastavico rešiti je pač lahko. V teh krajih ima terta prostora dovelj za svoje korenine in one neprenehoma od dežja, kateri spira strehe in zidovje, dobivajo gnoja in živeža dovelj; na zidovji se dela solitar (solitarsko apno), katero živina tako rada liže in tudi rastlinam dobro tekne.

Treba je tudi tertam v nogradih gnojiti, da je pridelk obilniši. (Dalje sledi.)

Rastlina.

Spisal Janez Tušek na Dunaji.

III.

Naredí si bčela, ko hoče med naberati, naj poprej celico, v katero ga spravlja. Ravno tako se moramo mi naj poprej ozirati po prostoru, na ktere ga bomo posadili rastline, preden se hočemo kaj več z njimi pečati.

Pervo vprašanje, na katero odgovoriti moramo, je: So li res rastline žive? in če so, kako se od žival ločijo?

Kamnar zaverta v terdo skalo luknjo, v katero zabije

strelnega praha. V napravljen po kljino pa vtakne tudi s prahom napolnjeno slamo, na katero natakne tlečo gobo. Goba stlí, strašan grom vstane, in razletí se terda skala okrog. Kamnar zdaj odstreljene ploše s kladvom v roki dela priprave za svoje namene. Vsi kosi, ki so od kladbove sile zadeti odleteli, so si enaki; nobeden se ne loči od družega. — Kristal v svoji rasti le od zunaj enake dela na-se vleče in tako zmiraj večji prihaja. Neorganske reči so si tedaj v vsih svojih delih enake in se le od zunaj množijo.

Temu pa ni tako pri rastlinah in živalih.

Te svoj živež v se jemljejo, ga v sebi spreminjajo, sebi enačijo in torej od znotraj rastejo. Za vse te dela jim je pa treba posebnih priprav — organov. Kakor ima tesar ali kovač za vsako delo drugačne priprave, ravno tako so ti organi, ki imajo vsak svoje dela, kaj mnogoverstni. Pri organskih stvaréh torej niso vsi deli celemu trupu enaki, ampak mnogoverstne podobe so in lastnosti. Stvari s takimi lastnostmi obdarovane pa imenujemo — žive.

Skušajmo zdaj še dobiti gotov razloček med rastlinstvom in živalstvom.

Kaj je rastlina? kaj žival? Pač neumno vprašanje, si misli marsikdo. Kdo ne razloči kanja od hrasta, gosence od peresa, katero grize! — Žival ne dobí povsod svojega živeža, torej se giblje; rastlina pa tam pogine, kjer zelení. Žival jemlje jéd v usta, katerih rastlina nima. Živali imajo večidel enake ude, toraj enakolično podobo in le v znotranji sestavi skazujejo svojo mnogoverstnost; rastline pa so vse iz večidel enacij delov in nasproti živalim jih od zunaj kinca neizrečena mnogoverstnost, ktera nam tako dopada.

Pa vendar se že dolgo časa pečajo naravoslovci z vprašanji: kaj je rastlina? kaj žival?

Na vprašanje: kakošne lastnosti mora imeti stvar, da jo bomo mogli imenovati žival, je vsak drugače odgovoril. Ta prepir zavolj meje med rastlinskim in živalskim kraljestvom pa tudi ni bil brez sadú. Marsiktero stvar, katero so poprej živaloslovci k sebi potegnili bili, so mogli že dati rastlinoslovcom nazaj. Vojska v teh tamnih in nevarnih krajih še zdaj ni končana in marsiktera živalica bo morebiti še mogla potovati med rastline.

Še le pozno so se prepričali učeni o živalskih lastnostih marsiktere živali, o kateri zdaj nobeden ne dvomi, da bi ne bila res žival. Do srede preteklega stoletja je vsakdo mislil, da hobotnice ali polipi so rastline. Neki zdravnik iz Marsila je pa jel to reč bolj natanko in pazljivo preiskavati in najdel je, da so hobotnice živali, ne rastline. Zdravnik je svojo najdbo naznanil pariški akademii, ktera mu ni hotla nič verjeti. Reaumur si od začetka kar ni upal imena iznajditelja razglasiti, da bi se zdravniku celi svet ne smejal.

Marsikdo si misli: Zares deleč so jo pripravili naravoslovci s svojo učenostjo, ker zdaj še tega ne vedó, kako se drevesa in trave od bikov in oslov razločijo!

Al počasi sodimo! Kmali bomo vidili, kako se je zgrudil v nič vsak razloček med rastlinstvom in živalstvom, ko so jeli naravoslovci bolj pazljivo in natanko preiskavati.

Vsaka žival ima usta, katerih rastlina nima.

Ta razloček je imel toliko časa veljavo, da so dobili živali, ktere se gibljejo in za luč in tamo niso neobčutljive,

*) Po francozkem.

ktore pa vendar gotovo nimajo nimajo ust, ampak svojo tekočo hrano skoz svojo kožo dobivajo. Te živalice niso nič drugega, kakor mehurček napolnjen s tekočino. Ta mehurček ima sledečo lastnost:

Je na eni strani mrenice bolj gosta tekočina, kakor na drugi, vleče gosteja tekočina redkejo na-se skoz mrenico, ktera vendar nima nobene luknje. Če je vse pripravno, se to godi toliko časa, da se mehurček tako napije, da počí. To lastnost, ktera se imenuje „endosmose“, imajo vse mrenice rastlinskih celic. Ker redkeja tekočina toliko časa pre-taka se v gostejo, da ste obe enako gosti, serkajo tako rastline svoj živež iz mokre zemlje in tudi veliko nepopolnih s prostim očesom nevidljivih žival se redi po ti lastnosti kože.

Ko tedaj ni več veljal ta razložek, so si učeni mislili, da so živali stvari, ktere zamorejo gibati se prostovoljno. Hobotnice ali polipi se sicer ne morejo premakniti iz kraja, kjer sedé, pa saj svoje roke ali noge, kakor jih hočemo imenovati, stegujejo iz svoje sobice, da si živeža lové. Vse živali se lože ali teže gibljejo, rastline pa so prirašene na kraj, kjer so zelenele.

Radi verjamemo, da gibanje one rastline, ki se imenuje „minosa“, — da obračanje sončnice proti soncu, zaperanje cvetk in peres marsiktere druge cvetlice, — da marsiktero gibanje družih rastlin nima nič živalskega na sebi, pa pri nižjih rastlinah je gibanje viditi, ktero bi le težko razložili od živalskega.

Bistri potoki so po tléh velikokrat prepreženi z lepo zeleno gleno, ki obstoji iz dolzih nitk in vejic neke rastline, ki se imenuje „Vavcheria clavata“. Ko začne vpervič tleči žila predramljene spomladi, ko se potok naraša od bežeče bele odeje in povsod se življenje gibati začnjenja: takrat je čas kako nitko te glene vzeti domú. — Poglejmo majhin konček te rastline pod mikroskopom! — Tanke nitke konček, ki smo ga položili pod drobnogled, je viditi kakor velik meh, in v njem mlada kal, ki ima namen v kratkem spremeniti se v mlado rastlino. Jutranje sonce je oživilo kal, ktera se je torej že jela gibati. Meh se odpre in mlada kal se izmuzne iz njega. Glej čudo! majhina stvarica, ki v sebi nosi moč v enako rastlino materi izrašati se, se neizrečeno hitro giblje po vodi. Zdaj plava na verh, zdaj se na dnu potopí: z eno besedo se giblje sem ter tje, kakor kaka prav živa in vesela živalica. Na poveršji svojem ima veliko obervic, ktere neizrečeno hitro migajo in tako premikajo celo truplo dalje. Čez kakih 10 ali 20 minut se vsede kal na kako stvar in vse njeno poprejšnje živalstvo je proč; obervi ji zginejo, bolj terdna kožica krog nje izraste, poprejšnja jajčja podoba se spremeni v okroglo, in rastlinski mehurček se začnjenja širiti in širiti, in kmalo izraste v tako veliko rastlino, kakor je bila njegova mati.

(Dalje sledí.)

Svilorejcem!

Večletne skušnje so do dobrega dokazale resnico, da na Krajskem se sviloreja (židoreja) dobro sponaša, in da zamore lep dnar deželi nakloniti; zatorej opominjam vse rojake svoje, naj se sviloreje verlo lotijo.

Da bo pa vsakdo vedel svoj pridelk berž v dnar spraviti, dajè podpisani na znanje, da bode letos nakupoval mešičke (kokone), naj raje žive pa tudi umorjene. Toda berž ko bojo, naj se mu pošiljajo v Ljubljano v stanovanje njegovo Nr. 10 za gradom nad cesarskim grabnom.

Dr. Jože Orel.

Ozir po domači.

Znamenitosti Notranjskega in popis Pivke.

(Dalje.)

Zdaj pelja reška cesta proti jugu, in kmalo se pride na mejo med Pivko in med Berkiné. Berkiné pa zvejo prebivavce bregov in bližnjih gričev Reke. Nočem se dalje mešati v njih stan; le to omenim, da je njih zemlja

dosti bolj blagodarjena od pivške. Pervi pogled že ti kaže drug svet. Njihovi homci niso več tako kamniti, ne tako goli, ko pivški. Kamnje je tam le sivo (Schiffer) ali rujavo. Terta jim rodi dobro; sadjoreja jim lepe krajcarje donaša; so gospodarji, ki po 50 centov posušenih češpelj prodajo ali jih pa domá v slivovec žgó.

Tù se od celega Notranjskega nar manj popačen jezik govori, ker ljudstvo nima priložnosti, da bi ga popačilo. V tem, ko Pivčan les v Terst vozari, Berkin terto obrezuje ali pa jablane gosenic trebi. V tem, ko Pivčan v gojzdu seče, se on pri pečini véde ali plot ob nogradih spleta.

Od kod pa ima tamošni svet vso drugačno podobo od pivškega? Gotovo je, da je veliko jezero tam stalo. Reka mu je dajala vodo, odtoka pa ni nobenega imelo. Hrib, ki loči Pivko od Berkinov, ga je mejil. Na berkinski strani je sem ter tje jako sterm, živoskalnat. Na te skale so se čolnovi pripenjali. Pravijo, da se je tudi že taka rinka v tem skalovji najdla. Potem pa, ko je Reka pod Škocianom hrib prederla, je počasi jezero v jadransko morje odteklo, in zdaj Reka sama pohlevno teče.

Drugi sosedje Pivčanov so Dolani. Imenujejo se tako od Dola, velike doline, ktere naj večí mejnik je strahoviti Gaberk. Ta dolina je tudi mnogo rodovitnejša od pivške. Griču, kateri zgornjo Pivko od Berkinov in Dolanov mejí, se pravi Čepen. Na verhu tega sta stala dva grada; prav za prav ima dva verha. Eden se zove Gradišče, kamor dnarja željni Zagorci hodijo zakladov kopat; drugemu se pravi Tabor. Tù je bil njega dní sloveč grad in na skali blizo razvalin so netili tiste budivne germade ob protivnih napadih Turkov.

Od Čepna proti Postojni so južni mejniki Pivke nizki hribje, kateri so bolj gričem kot hribom podobni. Ti so tudi sploh goli, tako da je res jako žalostno tam bivati. Kadar grem na Čepen in se sedé okoli ozeram, se vselej, kadar vidim veličastnega Triglava, lepih gorenskih dolin spominjam, krasne okolice bleške. Tudi se spominjam starih časov in hudo mi dé v serce, da se tudi zdaj za mogočni Terst ne redé po onih hribih prasci, kot so se nekdaž za slavni Rim. Mislim si: Ko bi tù rojen ne bil, pa bi tù bivati mogel, bi pač žaloval, ko Ovid v Pontu, po družih lepih krajih. Al domači kraji so meni in vsacemu dragi, jako dragi, naj si bodo livade ali pustinje. Saj bi še Eskimon otožnosti hiral, če bi ga prestavil v bogati Bastón, čigar dom je vendar prazna miljava zamerznjenega morja. Pa saj se na Pivki vendar lepo versté prijazne vasí, ob lepi cesti, — saj vendar me srečujejo morda prijazniši ljudje od družih lepih krajev, ki me priljudno pozdravljajo. Tedaj se tudi na Pivki še kaj prijaznega najde! Zgorej sem rekel, da je žalostno tam bivati le zato, ker sem v tistem trenutku le pustobo okolice vidil; ni pa vselej slab mož, kateri je v revni obleki; ne vonjá lepo vsaka lepa cvetica; sred gerde, kisle lušine in terde gerbančaste lupine se vendar tudi dobro jedro dobí!

Je na Pivki 22 vasí. Ob cesti so: Rakitnik, Matenja vas, Petelinje, Radohova vas, Parje, Derskovče, Zagorje, Knežak; skozi te vasí boš šel, dokler ne prideš v Šembijah na pivško mejo. Od ceste proč pa vidiš na desni: Koče, Prestranek (cesarsko konjištvo), Slavino, Šempeter in nad Zagorjem Tabor, ki ob podertí omenjenega grada stoji. Na levi boš pa zagledal: Žeje, Nemško vas, Ternje, Klenek, Beč in Koritnice. Pod sv. Trojico je vas, kateri se Palčje pravi, ta je za obraščenim homcem. Zmed tih vasí so ene velike; Zagorje in Knežak imate po sto hiš in čez; Beč in Petelinje tudi ne veliko manj. So pa tudi majhine. Posamnih pahištev ne najdeš, razun Vilharja in enih mlinov, ker posebno rad je Pivčan v družini. V teh vaséh živí okoli 8000 ljudi, ki so terdne in zdrave postave. Kaj bi ne bili? Delo v gojzdu jih terdi in krepčuje; burja pa vedno za zdrav zrak skerbi. Toraj tudi nahajaš med Pivčani prav stare ljudi. (Dalje sl.)

gospodarske, obertnijske in národske.

Izhajajo vsako sredo in saboto. Veljajo za celo leto po pošti 4 fl., sicer 3 fl.; za pol leta 2 fl. po pošti. sicer 1 fl. 30 kr.

V Ljubljani v sredo 23. aprila 1856.

Kako teleta pitati ali debeliti.

Spisal prof. dr. Haubner.

Ravno tiste vodila, ktere veljajo pri pitanju vsake druge živine, veljajo tudi za teleta. Dovelj tečne klaje zraven pa lahko prebavljive naj se jim daje: to je prvo; — drugo pa je, naj se v hlevu tako ravna, da ne zgubljajo moči. Se vé, da se mora sicer tudi še za njih zdravje skrbeti.

Kar prvič tedaj zadeva živež (hrano) telet, je sladko mleko jim najbolja in najtečnija hrana, izperva izpod lastne matere, pozneje tudi od družih krav. Povsod kodar pitajo teleta na posebno izverstno vižo, jih pitajo s sladkim mlekom. Naj naravnije in najpripravniše je, ako tele samo sesá; izperva ima mleka zadosti izpod svoje matere, pozneje mu ga je pa treba še od druge. Ako pa tele ne sesá in se mu drugega mleka izpod krave piti daje, je treba paziti na gori rečene vodila. Tù in tam ubijajo zjutrej in zvečer sirovo jajce v mleko ali ga teletu naravnost v gobcu zmečkajo. To pitanje je predrago in se za tega voljo zlo opuša.

Ker se mleko, sirovo maslo in sir lahko prodajajo, so jeli gospodarji mleko spod krave za pitanje telet namestovali z mnogotero drugo hrano. Nikdar pa ni teleče meso tako dobro in okusno kakor po mleku. In če se že druga klaja namestuje, naj se saj nikoli pred kakor v 3. ali 4. tednu ne zgodi, še bolje je pa v 5. ali 6. tednu. — Namesto čistega mleka jim dajejo posnetega in pinjenega, in pa jim kuhajo lanéno seme, lanéno moko, ječmenovo moko, turšično moko, štirko itd. in dajejo vmes. Z velikim pridom jim dajejo nekteri gospodarji kakega dobrega olja (lanénega ali laškega) ali kake masti, vsaki dan po več lotov. Olje ali mast namestujete maslo (puter) v posnetem ali pinjenem mleku. Terde klaje kakor sena, slame, zobanja jim pravi gospodar nikoli ne daje, ker za telečji želodec je ta klaja težko prebavljiva in tudi premalo redí; da teleta ne morejo po nji segati, jim privežejo torbo okoli gobca.

Hrana se daje teletom vsaki dan v določenih urah, večidel trikrat, pa tudi štirikrat na dan; koliko pa vsakrat, to se ravna po velikosti teleta in kakor rado je in dobro prebavlja. Če več mleka mlado popije na dan, toliko hitreje se spita in toliko bolje se splačajo stroški; navadna mera na dan je izperva 3 do 5 bokalov in tako naprej do 8 in še več.

Hlev mora biti gorák (pa ne soparen), ne presvitel, in dobro nastlan; prostora naj ima tele toliko, da se prosto giblje, pa se vendar preveč ne shodi, ker mu to moč jemlje. Na Holandskem imajo teleta v takih zagrajah, da imajo le prostor stati in ležati; zadej je zagraja z latami tako narejena, da blato in scavnica skozi morete.

Naj kraji čas, da se tele spita, je 7 do 8 tednov, navadni čas pa 12 do 15 tednov, redkokterikrat 20 tednov. Tele zraste 140 do 180, pozneje 200 do 300 in nazadnje celó 350 do 400 funtov težko.

Tako teleta pitati pa se splača le tam, kjer ljudje ceno pitanega teleta spoznajo in ga po ti ceni tudi plačajo. Kjer ni tako, bo gospodar tudi naj bolje storil, ako bo tele kmali prodal in ga ne deržal čez 3 ali 4 tedne.

Rastlina.

Spisal Janez Tušek na Dunaji.

(Dalje.)

Marsiktera prevneta glavica je to prikazen premišljevanje izustila: tukaj je meja rastlinstva in živalstva, na kateri vidimo rastlino, ko ravno spreminja se v žival. Duh, ki v nji prebiva, je tesne verige raztergal in dvignil se na visočej stopnjo popolnosti. Z minulo mladostjo zgine mu tudi prejšina navdušenost in on se potem spet pohlevno skrije pod rastlinsko odejo. Rastlinska kal je spet to postala kar je bila njegova mati.

Drugi so bili pa bolj pametni, in so si mislili: res, da je težko tù razločiti rastline od žival, pa v prihodnje se bo gotovo pokazalo, da so vse te prikazni le nasledki naravnih moči, da vse to gibanje nima nič živalskega na sebi; ker se te stvarice le na eno stran verté in kar nič občutka ne kažejo, ker terčijo v vsako reč, ki jim je na poti. Njim podobne živalice pa se dobro znajo ogibati neprijetnim rečem.

Marsiktera mikavna prikazen, ktero nahajamo pri mnogih rastlinah, pri gleni, praprotnu, bi bila tukaj na prostoru, pa naj bo dovolj sam ta izgled, dokazati, da gibanje ni obče veljaven razloček med rastlinstvom in živalstvom.

Zdaj niso naravoslovci vedili, kaj bi bilo početi, ker sta usta in gibanje zgubila razločivno veljavo. Išimo torej drugi bolj veljaven razloček!

Kakor dolgo so le to gibanje rastlinskih stvari poznali, pa še udov ne, ki vzrokujejo gibanje, so mislili, da so narava in lastnosti gibavnih organov razločivne. Nepopolne živali, proti katerim je pika nad čerko i velika kakor slon, se gibljejo s pomočjo majhnih obervic, ki njih kožo pokrivajo. Take obervice ima tudi človek v nosu, ktere brez človeške volje in še celó nekaj časa po smerti neizrečeno hitro migajo. Pa ko so zapazili, da se začetne rastlinske kalí z ravno takimi obervicami gibljejo, je tudi ta razloček zgrudil se v nič.

Zdaj je ostala še občutljivost. Rastline pa saj ne čutijo nič; to lastnost imajo gotovo le živali! Prav resnično je, da so rastline brez občutka, pa išemo ga tudi pri marsikteri živali zastoj. — Občutljivo imenujemo stvar, ki beži pred neprijetnostmi in kateri ni vse eno, če je v temi ali na svetlem. Kteri stvari pa stiskanje, elektrika, luč in tema, merzlota in gorkota nič ne dé, take gotovo ne moremo imenovati občutljive, in vendar je veliko gotovih živalic, in še celó z ustmi in želodcom obdarovanih, ki vsega tega kar nič ne čutijo. Pri večjih živalih sicer ne bomo skušali po ti poti prepričati se od njih občutljivosti, ampak bomo iskali čutnic; pri tako nepopolnih in majhnih stvaricah je pa to nemogoče, ker je celo truplo le mehurček s tekočino napolnjen, brez posebnih organov, tedaj tudi brez čutnic. Tedaj se smé terditi od občutljive stvari, da je žival, pa od neobčutljive še ne, da je rastlina. —

Ali tedaj ni nobene meje med rastlinstvom in živalstvom? Skorej je podoba, da ne. Po zmiraj natanjčnejših preiskavah se je vse, kar so učeni poprej postavili v razloček, neveljavno skazalo in po sedANJI vednosti bi znalo le sledeče v gotov razloček biti.

Rastlinska kal pri imenovanih rastlinah se le takrat skupej stisne, ko se zmuzne skoz ozko luknjo na rodívne rastline, potem pa svoje podobe ne spremeni več, ker je obdana od terdne mrenice. Živalski mehurčki na ti nizki stopnji popolnosti pa v vsakem trenutku spremené svojo podobo; zdaj so podobni jajcu, zdaj steklenici, zdaj zvezdi itd.

Spremenljivost telesne podobe je tedaj zadnji veljavni razložek rastlin in žival, akoravno ne smemo vseh reči, ki so brez te lastnosti, prištevati rastlinam, ker veliko živalic prebiva v terdih apnenih ali kremenenih lupinah, kakor polži; tedaj je tukaj nemogoče presoditi, ali prebivavci teh hišic uno last imajo, ali ne. Če bi jim razbilo hišico, bi poginila tudi živalica, tedaj jim ni mogoče priti do živega.

Gospodarske skušnje.

(Kako mlade sadne drevesa presajati, da posebno veselo rastejo in drugač sajene veliko prekosijo). Če je le moč, naj se v jeseni izkopljejo jame, poltretji čevlji globoke in tri do štiri čevlje široke; kar se izkoplje dobre zemlje, naj se verže na poseben kup, slaba po spet posebej. Prihodnjo spomlad naj se kar je moč zgođej drevesa vsadé; dobra zemlja se verže spod v jamo, in če je treba, naj se je še kaj primeče, da ne pride drevo pregloboko v zemljo, kakor se to večidel povsod napačno godí. Ko tako vsajeno drevo stoji kakor ima stati, pa jama še ni zasuta, naj se mu na gole korenine potrese za dve dobre perši ječmena, in potem se ječmen in korenine drevesa za 8 pavcov na debelo z zemljo zasujejo; pa zemlja okoli drevesa se ne smé preterdo zatlačiti, da se ječmen ne zamori in ne gnije. Ko začne ječmen kaliti, povživajo koreninice njegov sok in žlem, in tako drevesce raste neizrečeno veselo in prekosí vse druge, ktere so bile drugači ravnane. „Ver. Frau. Bl.“

Gospodarska novica.

(Nov gnoj). Da je gnoj za vsako gospodarstvo prva potreba, se kaže tudi iz tega, da čedalje več gnoja napravljajo na umetno vižo in ga prodajajo po svetu. Zdaj je učnik kmetijstva gosp. J. E. Hölbling na Dunaji (Stadt, Herrengasse Nr. 25) oklical gnoj za polje, senožeti, verte in vinograde (Hölbling's Feld-, Wiesen-, Garten und Weingartendünger), ktere ga na vso moč priporoča za vsakteri sadež. Za oral (joh) zemlje se ga potrebuje 6 do 8 centov, cent (1¹/₈ vagána) velja 1 gold. in pol; gnoj ta je v podobi praha; kako se ž njim gnoji, je v posebnem poduku s kratko besedo povedano. Prejemlje se v žakljih ali sodcih. — Če bo gospodar gnoj v štacuni kupoval, ne bo prišel deleč, to je gotovo; da pa razglasimo to novico, znabiti da vendarle komu vstrežemo. Saj to pa bi radi dosegli, da bi vsi naši gospodarji spoznali, da mora gnoj vendar velika dobrota zemljišem biti, ker se celó napravlja po štacunarsko; ako je pa dobrota, da bi ga prav pridno ravnali in ga saj ne zgubljali po nemarnosti!

Slovensko slovstvo.

Pretres „slovenskih beril za 3. in 4., 5. in 6. gimnazijalni razred“, vredjenih po dr. Bleiweis-u in dr. Miklošič-u.

Spisal prof. Rašć.

(Dalje.)

Vz šče je včasih spodletelo in se zastopa skoz sam z: „zrediti“ VI. 5., namesto „vzrediti“, ali po iz: „izveličar“ V. 48., namesto „vzveličar“.

Sovsema na robe se potrebuje trpivni samostavnik „učnik“ VI. 9., „odrešenik“ 23. za delavni „učnik“, „rešnik“; vem šče pravimo „krstnik“, der täufer, „stvarnik“, der schöpfer, pa ne „kršćenik“, „stvarjenik“ v tem pomenu. Iz trpivnega deležja se ne dajo samostavniki delavni, temoč le trpivni izpeljevati, in vsak Slovenec dobro razumi „učnik“. Take samostavne imena pa se delajo iz delavnega priloga:

učen, učna, učno, krsten-na-no prilagaje k možkemu spolu *ik* po izpahnenji pologlasnega *e*.

V mestniku enojnega števila možkih in srednjih samostavnikov se devlje tudi po mehkih tihnikih *u* namesto *i*: „v kolobarju“ VI. 39., „v morju“ 1., namesto „v kolobarji“, „v morji“; vsej narod v vsakdanjem govoru potrebuje *i* tudi po trdih tihnikih in staroslovenščina iskreno želi. To je gotovo nedosledni hrvatski *u*.

Druževnik srednjega samostavnika v množnem številu se nahaja s končnico *mi*: „vratmi“ VI. 25. in 36. namesto „vrti“, česar šče doslej nismo pisali, in nasproti pri možkih ednozložnih samo *i*: „bogi“ VI. 3., namesto „bogmi“ ali „bogovi“. Oblikoslovje tudi rani končnica *ami* pri ženskih samostavnikih na tihnik izhajajočih: „z lažami“ V. 25., namesto „z lažmi“. Resen je, da se je to v pesmi naključilo, pa pesnik nikoli ne ima pravice jezika kaliti. Ravno tako je napačno „s povodnjimi“ V. 182., namesto „s povodnimi“. Samostavniki tega razreda v prvem sklonu na *j* odbivajo ga v vseh drugih sklonovih razve druževnika, tedaj „zibelj“, „pogibelj“, „kopelj“ itd., „zibeli“, „pogibeli“, „kopeli“.

„Nenadoma“ VI. 31. 93., namesto „nenadama“ je pogreška; samo možki samostavniki dobivajo *oma*, ženski pa v prvem sklonu na *a* vsikdar *ama*, tedaj „silama“ ne „siloma“.

Krivo je „naraslo“ VI. 4. 35., „odraslek“ V. 13., namesto „narastlo“, „odrastlek“, vendar tudi na drugih mestih „narastli“ VI. 16. V berilu V. se *r* nikoli ne izpahuje, če za njim *e* pred njim pa *č* stoji, v berilu VI. pa pravilno „čreda“ V. 23., „čevo“ VI. 85. Zdi se mi, da zavoljo navade, ki le v nekih krajevih gospoduje, ne bi korenitne črke opuščali. Končnico *us* Slovenec rabé latinske besede odmeče, napačno tedaj „Pyrrhus“ VI. 36.; pa tudi „Pyrrh“ in na prvem listu „gimnazijalni“ se srečata v klanci nedoslednosti.

Prilogi na *ek*, *ok*, *ak* delajo lepo in pravilno slovenski 2. stopnjo z izpuščanjem te končnice in na ostalo osnovo prilagajo: *ejši*, *eji*, *ji*, *ši*, tedaj ne „visokejši“ VI. 65., temoč „višji“ in „širok“, „širši“. V velevniku šče doslej ne smo izpahovali *i*: „postavimo“ VI. 64., namesto „postavimo“ in tudi za naprej ne smemo krhati polnih oblik.

„Lesti“ VI. 66. stoji v protislovji s pisavoj „vzhod“ VI. 65.

Namesto „zagojzda“ VI. 96. se ima pisati „zagvozda“, kakor tudi „svoboda“. Kako je sem zablodila starejša česka pisava besede „strog“ VI. 172. namesto „stroj“?

Lepše in pravilneje je pisati „vsemogočen“, kor „vsegamogočen“ V. 1., VI. 159.

Oblike „stoječ“, „ležeč“, „pričujoč“, „potujoč“ V. 76. dosti razložno kažejo, da se deležje sed. delavno ima izpeljavati iz osnove sedanjika, pa ne iz nedoločivnika, kar naši pisavci neozirajoči se na staroslovenščino pogostoma opuščajo. Deležij se ljudstvo tako redko poslužuje, in pisatelj olepšuje svoje sostavke ž njimi je dolžen je pravilno rabiti.

Šč se zanemarja v besedah „revšina“ V. 45. in „hinavšina“ V. 24. in „še“ namesto „revščina“, „hinavščina“, „šče“. (Konec sledí.)

Odgovori.

O besedi „kuga“.

1. Iz zgodovine se ne dá dokazati, da bi Slovenci pred hudo turško morivko ne bili znali nobene hude nalezljive ali zlo morivne bolezni. Res, da nam zgodovina le premalo pripoveduje iz starejšega časa slovenske zemlje; vendar, na pr., nahajamo, da je bil v letih 792 in 881 velik pomor v Furlaniji, Krajni in Korutani (Schönleben „Ann.“ 389, 454). V letu 1006 je bila silna bolezen krog Ljubljane, da je v mestu in zunaj mesta do 17.000 ljudi pomorlo; leta 1230 je bila sopet huda mertvija na Krajskem, tako da so ljudje kar na potu cepali (Valvazor XV. 709, XIV. 292). Ali je leta 1349 strašni pomor, ki so ga imenovali „černo smert“, tudi med Slovenci divjal, manjka pri-

gospodarske, obertnijske in národske.

Izhajajo vsako sredo in saboto. Veljajo za celo leto po pošti 4 fl., sicer 3 fl.; za pol leta 2 fl. po pošti, sicer 1 fl. 30 kr.

V Ljubljani v saboto 26. aprila 1856.

Mnogoverstne gospodarske stvari.

(Od krompirja in krompirjeve bolezni). Ako bi šlo po besedah Schleidenovih, ne smemo pričakovati, da bi bilo krompirjeve bolezni kadaj konec. Dr. Schleiden res je visoko učen naravoslovec, njegovo ime slovi po svetu; vendar tudi učen mož se zamore motiti, in Bog daj, da se moti zastran krompirjeve bolezni! Kaj pa terdi dr. Schleiden o tem? Po njegovem mnenju je zakon natore tak, da tudi rastlinje se naravno širi in množi po svetu le iz jutrovih dežel v večerne; s krompirjem se pa godi ravno narobe: krompir se razširjuje iz večernih dežel (od zahoda) proti jutrovim (proti izhodu), in to je po mislih Schleidenovih velika krivica, ki se dela krompirju, zato pa se mašuje sedaj natora in krompir boleha, ker zoper natorne postave nam je bil vsiljen ta sad v naše kraje, kateri niso za-nj. Tako govori učeni dr. Schleiden zastran krompirjeve bolezni. Da pa ta gospod sploh ni prijatelj krompirju, se vidi iz tega, kar od tega sadu terdi, rekši: „Sad ta, ktere ga so ljudoljubni sanjavci za veliko dobroto razglasili, ktero so večerne dežele podarile jutrovim, bojo berž ko ne možje, ki bojo kadaj zgodovino našega stoletja pisali, za mejnik postavili, od ktere ga naprej se je spačenost evropskih ljudstev začela“. Da se te Schleidenove besede razumejo, je treba vediti, da natoroznanci in zdravniki enoglasno terdijo, da iz tega, kar človek je in vživa, ne izvira le njegova telesnost, temuč tudi duh njegov, njegova bolj ali manj bistra glava, njegova krotkost ali strastnost itd. se premija po vžitih jedilih in pijači. Krompirju se pripisuje, da dela neko oterpnjenost, lenobo in Bog vé kaj še vse.

(Kako Kalmüki s konji ravnajo.) Gosp. Velikselzov piše, da Kalmüki na Rusovskem, kateri imajo posebno terpežne in v nogah terdne konje, zvesto na to pazijo, da nikoli konju, naj so ga vpregli ali jezdarili, berž po delu klaje ne dajo, ampak še le čez 2 uri. Oni pravijo: zdelani konj potrebuje najprej počitka; počitek mu bolj tekne kot klaja; ko se je spočil, se v pol ure lahko do sit tega najé. Sploh gledajo na to, da preobilna klaja ne naredi konja pretežkega in štoklastega.

(Za oteklo in terdo kravje vime) se je vnovič poterdila zribana čebulja (naj bolja je bela čebulja) mešana z nasoljenim sirovim maslom (putrom); vsaki dan naj se oteklo ali terdo vime maže s tem mazilom. Če ima krava že pred ko je vergla ali kmali potem preveč mleka, oteče ji rado vime; tudi tele, kadar sesaje preveč suje v vime, ga oškodje; tudi premalo stelje utegne krivo biti. Ako v tacih okoljshinah vime oteče in se včasih sterdi, zamore to mazilice dobro biti.

Rastlina.

Spisal Janez Tušek na Dunaji.

(Dalje.)

IV.

Perve postave življenja so torej pri živalih in rastlinah enake in njih životnice (organizmi) se le razločujejo po tem, kako enake te postave tu ali tam vladajo.

Žival potrebuje v ohranjenje svojega življenja mnogo priprav, ki ji živež melejo, po truplu krog vozijo, nepotrebne stvari (smeti) iztrebljajo itd. Te priprave — organi — sami za-se ne morejo živeti, ampak le v zvezi s celim truplom natanko dopolnujejo svoje dela. Ako jih od trupla ločimo, niso za nobeno rabo več. Serce bi ne bilo samo za-se brez pljuč, izrezani možgani bi ne služili ne občutku ne gibanju, odrezana roka in noga ne bi se gibala. Vsaki organ hoče dalje še v zdravi zvezi s celim truplom biti, in vsi skupej storé še le živalsko truplo.

Sicer je tudi rastlina vsacemu organu posebne dela naložila. Korenini je zapovedala iz persti serkati mokroto, ktero vozijo posebne cestice skozi rastlino; peresom je zapovedala: vi mi bodite pljuča, da ne poginem, da morem rasti, cvesti in seme roditi.

Neštevilni rastlinski udje pa prav za prav niso organi, da bi delali le v prid celemu truplu, ampak oni imajo vsi več ali manj samostalnosti. Nar manjši sestavki rastlin — mehurčki — se sami sebe redé, vsi imajo svoje gospodarstvo, zraven pa tudi svoje dela višjim namenom darujejo. Veje niso rastlinam to, kar živalim možgani ali serce, ampak imajo se lastnosti, da tudi odločene od maternega trupla zamo-rejo rasti. Germiček, v ktere ga se naše vertnice izrašajo, obstaja iz mnogo debel, ki iz ene same korenine rastejo; vsi so si enaki, kolikor jih hočemo, jih lahko odrežemo, ostali pa bodo še rastli kakor poprej. Pa tudi odrezane vejice bodo vsajene pognale korenine in izrastek bo iz njih nov germiček. Veja ima mnogo vejic, vejica mnogo rastlik, in rastlike več peres. Če želimo cepičev, ni nam treba odrezati cele veje, ampak zadosti je vejica s peresom, ktere ga nosi. Vsajena rastlika bo zelenela in se izrastla v novo rastlino.

Rastlina tedaj obstaja iz mnogo udov; vsak ud služi celi rastlini, pa tudi sam za-se lahko živi. Vsacega uda perva skerb je samega sebe ohraniti, pa ravno ta njegova skerb je tudi v prid celemu truplu. Vsaki ud dela vedno za svoj vsakdanji živež, pri tem pa ne pozablja višjih namenov.

Podobica bo morebiti bolj razjasnila to rastlinsko naravo. Deržava je truplo, ki se po narodih in postavah od drugih razločuje v teku stoletij svoje posebnosti ohranivši. V postavah gotovo tudi ni pozabljeno, da se ne smé razdeliti deržava, ampak da mora skupej ostati. Vsaka deržava je bila naj poprej ustanovljena, potem je rastla, mogočniša prihajala, v daljnem teku časa se stara, dokler ne pogine. To je postava na zemlji; vsaki stvari je ta pot odmenjena. Da zamore deržava živeti, ima mnogo udov, katerim je naložila mnogo opravil. Te išejo in pripravljajo živeža za celo truplo; uni ga varujejo sovražnih napadov; še drugi davke pobera-ajo, da se porabijo za ohranjenje celega trupla in vsacega uda itd. Deržava ustanovlja nove naselitve in oskerbuje nove lepše stavbe. Pa deržava obstaja iz več dežel. Vsaka dežela je deržava v malem. Zgodovina nas uči, da so se včasih take dežele in deželice ločile od celega trupla in same za-se živele in včasih tudi močne postale. Vsaka dežela obstaja dalje iz srenj (občin), ktere so tudi deržavice z lastno osnovo in z zedinjeno močjo opravljajo dela, ki so celi srenji v prid in v soglasji s celo deržavo. Srenja obstaja zadnjič iz stanovavcov, ki vsak sam za-se živi, vsak le za svoj

prid in dobiček dela, pa ravno zavoljo tega so njegove v postavnih mejah se gibajoče dela v prid tudi celi državi.

Ravno taka je pri rastlini. Drevó ima veje, veje peresa, in vsi ti deli obstajajo iz manjših udov, kateri imajo velikokrat podobo mehurčika, v katerih ravno tako, kakor v samostanskih celicah, en sam stanovavec prebiva; to-raj jih hočemo naravnost imenovati celice.

Kakor vsako poslopje obstaja iz enacih delov, iz opeke, kamnja, lesa, ravno tako obstaja vsaka rastlina iz celice, katerih vsaka sama za-se živi. Ker pa svoje dela tudi občnemu pridu darujejo, se jih včasih več sklene v en sam ud, v eno samo posodo, da svojo nalogo lože spolnujejo.

Ozir po domačii.

Znamenitosti Notranjskega in popis Pivke.

(Dalje.)

Čujte, kako Pivčan živi, kakošne navade si je še ohranil po svojih davnih očakih. — Otrok se rodi; boter z botro prideta v cerkev in deržita otroka pri kerstu. Po kerstu gresta z babico in cerkovnikom v kako pivnico; tam se spi-je nekoliko bokalov vina, tudi se kaj prigrizne; potem plačata zapitek in stisneta, on cerkovniku, ona babici kako dvajsetico v roko; to je vse, kar dasta, sicer nič družega, le bo- tra podari otroku tisto belo srajčico nedolžnosti, katero pri kerstu dobí. Se vé, da mati dá kupiti lepe svilne trakove in čedno tančico, da se neške, v ktere se otrok položi in v cerkev nese, lepo opletejo, posebno še, če je mati pervega otroka. Da so Pivčanke terdne postave, se kaže iz tega, da nobena porodnica ne leži čez tri dni. Nesla je Pivčanka visokonosna v Terst pletenico jagod; nazaj gredé čuti sred Gaberka, da se bliža porod. Po pretekli uri že dene hčerko v pletenico, kjer ji je iz listja mehko postelječo naredila ter jo nesla domú. — Čez osem dni gré mati z botro k upeljanji v cerkev; po maši greste okoli oltarja in položite na-nj kak darček — duhovniku. Zvečer tega dne se napravi botrinja. Povabi se botrinja in rodbina; pije se na zdravje novorojen- čiku, in nazadnje se dete lepo oblečeno pokaže, kdor ga želi viditi. Ta ga vzame na roke in poljubi; to storé na- vadno vsi. Kričeče dete položi mati v zibelko in da bi kmalo zaspalo, mu zapoje:

Tutáj, nináj, deté mladó — Jest tebe bom zazibala,
Da bi radó zaspančkaló! — Marija te bo prekrizala. —

Da te bi var'val večni Bog, Svet angel varh naj varje te,
Bog oče, sin in sveti duh, — Sveta trojica vari te! — itd.

Tako dela mati, dokler ni dete pol leta staro. Potlej se ne trudi več tako; ne mara dosti, naj se gologlavo nosi po soncu ali slabo odeto po mrazu; tako pa se že dete utérdi, da ne mara veliko ne za mraz ne za vročino. Kako pa ga odstavi? Gré ali na božjo pot, ali v Terst ali kam drugam, da se dete v tem času zapozabi. Kakor otrok shodi, ga malo po malo samega sebi prepustí. Dá ga večí hčeri, da ga sabo vozi; ta pa ne porajta dosti na-nj in igra z dru- gimi dekličí, otrok pa sam lazi; le kader, v hoji še nero- den, pade in vriščati začne, teče do njega in ga nese domú, da ga mati uteši.

Ko deček nekoliko odraste, ga že stariši rabijo za mnoge opravila. Ko mati za družino kosilo kuha, more sinček iti dračja iskat, da derva bolje goré, ali mora z golído po vode iti, da mati zelji prilijejo; punčika more materi v kuhinji po- magati. Pride spomlad mora fanté na pašo goniti govejo živino; tam se jih več združi, da igrajo, skačejo in uga- njajo mnogoverstne burke. — Ko se vlačíjo, si vzame vsak svoj kos kruha iz torbe, in z večim veseljem jedó ko vsak cesar. Če koga žeja prime do mleka, čujte, kaj naredí. Pojé sredico majhinega hlebčeka in si namolze mleka v skorjo ter željno pije; potlej je tudi v mleku namočena skorja do- bra. — Dan se nagné; čas je gnati domú. Zdaj ti zapojejo skup kako domačo, da je lepo slišati; potem se domá navečerja in se mirno na senó verže ter sladko zaspí. Poleti še le zvečer ženejo na pašo, ko se je delo na polji končalo. Tú

ti pa ostanejo celo noč, ker nerodno bi bilo živino pozno v noči domú goniti, zjutraj zgodaj pa zopet na precej odda- ljene pašnike. Zvečer si naberejo pastirji derv, in ko se noč storí, zanetijo ogenj, ob katerem sedeči se radujejo, dokler brez enega pospé. Ko deseta odbije, živina tudi polagati jame, navadno volíči in kravice skup, konji skup, ker tako jih fantíči navadijo. Eden more zmiraj čuti, da namreč ogenj popravlja in skerbí, da ne ugasne, da na-nj poklada in na živino pazi; gorjé mu, če bi zaspal in bi se med tem kaka nesreča pripetila! Se vé, da se versté. Če jih je veliko, čuje vsak pol ure; jih je manj, po celi uri. Enkrat sem tudi jaz pri njih bil. Ker sem bil od vsih nar šibkejši, so me pervega čuvaja izvolili, češ, naj potlej svojo pot spí. Tretji čuvaj nas probudí. Glejte — pravi ostrašen — živina vstaja, konji gredó z glavami vkup, volí z zadnjicami; gotovo čutijo sovražnika. Nar večí zmed nas vstane in gré enmalo okoli gledat. Pojte, pojte bratci, boste vidili — trije volkovi so. In res za nekim germom se je svetilo — šestero oči kot šestero lamp. Strah nas spreide in groza; nar večí zmed nas vzame glavno z zubljem iz ognja ter jo gorečo zaderví proti zverinam. Zdaj vsi strašno zakričimo in volkovi zbežé. Kaj tacega se pa večkrat primeri. Silen gojzd je blizo; že od delec vohajo merhe živino in se pritepó. (Konec sledí.)

Ogled po svetu.

Razločki narodov jutrovih in večernih dežel.

Po baronu Jožefu Hammer-Purgstall-u.

Običaji ali šege tistih narodov, kateri bivajo v deželah, kjer sonce izhaja, so od onih, ki stanujemo proti son- čnemu zahodu, malo manj razločni kot sta si noč in dan.

Prebivavec jutrovih dežel ljubi bolj lenobo, za padnih krajev je pa delaven, gibčen in želja vedno višje priti na- vda vse narode večernih dežel. Tri reči pa so vsem lju- dem in vsakemu narodulastne: rojstvo, ženitev in po- kop. Še le 7. dan po rojstvu misli orientalec, kakošno ime naj bi imel novorojenec, kteremu ga prebivavec zahodnih deželá, če ne pred, vendar koj po rojstvu odloči pri kerstu. — Pri nas pride ženin po nevesto na dom in ne zakrivajo ji tančice zornih lic. V jutrovih krajih jo pri- peljejo pod nébesom (baldahinom) ženinu; ona ne prinese ničesa družega sabo kakor lišp na sebi, zakaj ženin si mora nevesto kupiti. K pogrebu ne nesó merliča zakritega, ampak odkritega in ne počasi in žalostno, ampak naglih korakov leté proti pokopališču in le včasih se hipoma ustavijo, ka- kor da bi občutili želje mertvega, da bi še rad na svetu ostal.

Ravno tako različno je obnašanje prebivavcov izhoda in zahoda v po-jedinah, obleki in prebivališču. V starih časih so jedli v jutrovih deželah ležé na roke opiraje se, kar so Gerki in Rimljani posnemali; dan današnji sicer ne jedó več ležé, pa po dva ali trije se vsedejo skupaj z nogami navskriž in jedó vse, razun juhe, z rokami. Zrezano pride vse na mizo, kakor pri nas na kmetih. Med jedjo ne pijejo ničesa, po jedi pa tudi le vodo; tudi jim niso znane pojedine naših krajev.

Dásiravno dan današnji v Turčii niso vilice, noži in steklenice polne vina nenavadne, je to le zavolj gostov iz naših krajev, in ta navada ne smé prištevati se izhodnim običajem.

Náše oblačila so ozke, kratke in tesne, jutrajncev široke in dolge pa ročne, in ne spreminjajo se vsak teden kakor pri nas. Po novi šegi in bolj nam podobni so v Turčii le vojaci in uradniki oblečeni. Pokrivalo jim je ravno ta- košno še, kakoršno je bilo Abraamu in kakoršno se na sta- rih kamnih asirskih in babilonskih nahaja izrezano. Pasovi so ondot še zlo imenitni in so znamenje nekake pobožnosti; pri nas so se ohranile še pri samotarcih (menihih). Vendar tudi ženske okoli Šent-Jurja brez pasa ne pridejo skor ni- koli v Kranj na terg, posebno kar jih je še bolj stare ko- renine. Rute ne obešajo ženske okoli vrata kakor pri nas, h večem na glavo jo privežejo ali se z njimi opasujejo za-

Mnogoverstne gospodarske stvari.

(Cement za zidanje s ceglom pri vodnih zidovih, vodnjakih, kapnicah (Cisternen) itd.) se napravi prav terden in terpežen takole: Vgašena gлина apna toliko, kolikor se ga za zamazanje tacega zidovja ali tlaka potrebuje, se prav dobro pognête z lanénim oljem, da je mešanca tako debela kakor je zidar potrebuje za omet; zraven pa se še primeša nekoliko razsekane volne ali prediva, in vse to se dobro podela kakor za navadno mavto. Treba pa je, da zid iz cegla, ki se ima s to mavto ometati, je popolnoma suh, ker se ga sicer ta cement ne prime dobro. Vsa notranja plat kakega vodnjaka itd. se zamore s tem cementom zamazati, ki se zlo sterdi, ne spuša vode skozi in terpi dolgo dolgo. Ta po skušnjah poterjeni cement priporoča inšpektor A. W. H. v „Indust. u. Gew. Bl.“

(Za otiske in rane od komata ali sedla). Če vrat ali herbet oteče, ko ga je komat ali sedlo otišalo, je prvo, da se na otisko okladki z merzlo vodo pokladajo in se vé, da se komat in sedlo ne deneta na konja, dokler ni zdrav. Znano je tudi, da rušnja z zeléno platjó na otisko položena otekline hladí in otisko ozdravi. Če pa se je po otiski poverh rana napravila, ktera se že gnojí, priporoča neki živinozdravnik v „land. Mitth.“, naj se sožgè staro usnje pod platovin prah (štupa) tega sožganega usnja potrese na rano; že gnojne rane je ozdravil v 5 dnevih kakor pravi. — Dostavljamo temu svetu le to, da omenjena štupa utegne dobra biti, pa le tako dolgo, dokler se ni gnoj globokeje pod kožo in naprej zasedel; takrat je treba hitro druge pomoči, da gnoj ne začne razjedati notrajne kite.

Rastlina.

Spisal Janez Tušek na Dunaji.

(Dalje.)

V.

V začetku so ljudje samotni živeli. Zveza družinstva bila je rahla; sin ko je dorastel, se je ločil od očeta in skerb bel sam se preživiti. Prosti so vsi hodili od kraja do kraja kakor zverina pušave. V ti prostosti si je pa vsak sam mogel oskerbovati, česar mu je bilo potreba. Živež, obleko in stanovanje je mogel sam s svojimi rokami si pridobivati, če ne, bi bil mogel poginiti. Se vé, da ni imel veliko potreb; z malim je bil zadovoljin.

Temu prvemu človeškemu stanu enako podoba nam kaže mnogo rastlin, ktero nam je še le drobnogled razodel. Te rastline, ki niso družega kot edin mehurček, prebivajo večidel po vodah, ali se pa redé od družih žival in rastlin. Plesnina ni nič družega kakor tako rastlinje, ktero se povsod naseljuje, kjer je za njega življenje pripraven prostor. Njegove nevidljive kalí povsod po zraku plavajo. — Pastir verže v nedeljo zvečer mokre čevlje pod klop, pa coklje na noge nasadí. Čez teden vzame spet čevlje izpod klopi, pa namesto černo, imajo lepo višnjevo-zeléno barvo, ktero delajo rastlinice, ki so pripraven prostor dobivši na čevlje se naselile in neizrečeno hitro pomnožile. Včasih sem slišal, da plava po zraku toliko vragov, da bi, ako bi bil vsak le kakor proseno zerno velik, solnce zatemnili; pa bolj pametno bi bilo misliti, da bi pri enaki velikosti te rastlinske po zraku plavajoče kalí, ktere nimajo nič vragovega na sebi, dobrotljivo solčno luč nam zakrile. — Od teh rastlin so prevlečene skale z rumeno ali zeléno preprogo, in potresene so od njih deske in opeke naših streh z zelénim prahom. Pod drobnogledom vidimo, da prah, ki na kamenji pred našim vodnjakom stanuje, ni družega kakor rastlinice, ktere obstajajo iz enega samega mehurčka ali celice, ki so tedaj „enocelične rastline“.

Nar visočiji robovi z večnim snegom pokritih snežnikov, in kraji, kateri imajo celo leto le eno noč in en dan, bi bili vedno zaperti organskemu življenju, ako bi ne bil Bog vstvaril tudi rastlinic, ktere sterpijo večni mraz, katerim tedaj mraz ne le nič ne škoduje, temuč še celó dobro dé,

zakaj le v snegu in edino le v snegu zamorejo živeti in nikjer drugej. Sicer ni nobena teh rastlinic tako debela, kakor las, pa jih vendar toliko skupej prebiva, da pregrinjajo celo široko, blisketečo, s snegom pokrito planjavo z rudečim krilom, da delijo tem pustim in mertvim krajem barvo, od ktere sodimo, na človeškem obrazu jo vidši, da razoduje čversto, veselo in zdravo življenje, ki se giblje v mladenčevih žilah. —

Ko so jeli Abrahamovi in Lotovi pastirji se med sabo prepirati, je rekel Abraham svojemu bratu Lotu: „Da bo konec večnega prepira in da se pomirijo naji pastirji, se morava ločiti; greš ti na levo, grem jez na desno; greš ti na desno, grem jez na levo“.

Na višji — drugi — stopnji omike tedaj so ljudje že živeli v družinah, pa bila je tudi družina naj obširniša država. Pa tudi ta družinska zveza je bila rahla med kočniki, ki so hodili od kraja do kraja s svojo čedo za boljo pašo. Če kraj ni mogel živine cele družine prerediti, se je ločil sin od očeta, brat od brata in je samotež živel s svojo družino. Človeške potrebe so bile že večje, kakor na prvi stopnji, akoravno še ne zlo mnogoverstne; kar tudi ni bilo mogoče, ker vsi so se z enim delom pečali. Vsi družinci so imeli enake opravila; ta ni bil bolj umeten kakor uni, ampak vsi so si bili enaki. V taci okolišinah ni bilo tedaj misliti na stvari, ki življenje slajšujejo in prijetniše delajo, saj so si komaj poskerbeli potrebnih stvari.

Tudi v rastlinstvu nahajamo take izglede. Rastlinarji jih imenujejo „družine celic“. Vse celice so si enake, vse imajo enake dela, vse sok na-se vlečejo, se redijo, pa življenje se giblje v vsih le po enem kopitu. Njih družinska zveza je rahla. Komaj se malo pomnožijo, se že vse ločijo in vsaka sama za se novo družino ustanovi, ktera se spet kmalo loči. Po močvirjih in vodah je mnogo taci rastlin. Nitke, ki se vlačijo po vodi, so take družine mnogih celic, ktere, nitki podobne, so ena zraven druge vverstene in katerih vsaka je v stanu, v novo družino se pomnožiti. Po močvirjih živi mnogo družih rastlin iz tega oddelka, od katerih so pred malo leti še mislili, da so živalice.

Ko je človek več imeti hotel od življenja, kakor le to, kar mu je bilo potrebno potrebno zoper lakoto in neprijetno vreme, si ni mogel več vsaki sam vsega oskerbeti. Zbralo se jih je tedaj več in sklenilo pripravljati eno samo stvar za celo družino. Zato so pa tudi tirjali, da bi jih drugi oskerbovali z drugimi potrebščinami. Delo namreč so razdelili. Zdaj si ni vsak sam šival obleke, ne sam zidal hiše in hleva, ne sam oral njive, ne mlel in ne pekel, ampak krojač je obleko vzel v svoje delo, rekši: pustite mene skerbeti za vaše suknje, jopice in hlače; vi drugi mi pa pečite kruh in mi napravljajte stanišče, ker te dela so za-me pretežke. In tako je čevljar, tesar, zidar itd. svoje dela si izvolil. Zdaj je bilo še le mogoče, da so človeške dela dobile popolnost, ktera mu je v čast, ker je vsak za eno samo stvar imel več časa in torej zamogel jo bolj umetno izdelovati. Vsa naša omika je tedaj večidel nasledek tega razdeljenega dela.

Na nar višji stopnji rastlinstva, na kateri so večidel vse rastline, ki jih s prostimi očmi vidimo, je ravno tako razdeljeno delo, kakor v naši sedanji človeški družbi, in kolikor bolj na drobno, tolikor popolniše so rastlinske dela. Tu ima en oddelik celic nalogo, da sok serka v-se in sicer toliko, da zadostuje celi rastlini, enako kmetovavcu, kateri skerbí za pridelk živeža celi državi. Drugi oddelek mora voziti živež po celi državi. Krog in krog rastlinske države so se naselile trume vojakov, ki varujejo državo sovražnika. Te trume vojakov imenujemo skorjo in lubje. Tako ima vsaki oddelek svojo nalogo, svoje opravila. V družinah se je še vsak stanovavec lahko ločil in sam za se živel; tukaj je pa že terdna zveza med stanovavci; tukaj ni več vsacemu nedovoljnežu pripušeno, da bi oddaljil se od države. Pa saj bi tudi ne bil v stanu sam za-se živeti, ker zna le eno samo delo! Če tresko vsadimo, ne bo nikoli ozelenela, ker

ima le stanovnike e n e g a stanú v sebi. Le taki rastlinski deli bodo zamogli živeti brez zveze z domačo državo, kateri so v stanu vsem svojim potrebam zadostiti, kateri imajo torej vse stanove v sebi.

Kakor mora naselbina, ako hoče obstati, vsem svojim potrebam zadostiti kar ji je le mogoče, če ima stanovavcov vsacega stanú; ravno tako bo zamogla rasti le odrezana veja, ki ima v sebi celice vsacega stanú.

Tako si bomo zdaj mislili vsako rastlino od mahú do mogočnega hrasta kakor državo, v kateri ima vsak stanovavec svoje pravice, svoje dela in opravke, kateri pa v zvezi s celo državo živí.

Zdaj ko smo zvedili, da je res ta rastlinska država na zemlji in ko smo poveršne zapopadke od nje zadobili, podajmo se na pot v to kraljestvo izvesti postave in navade; naj poprej pa bomo malo časa obstali pri stanovavcu, ki prebiva v celici, in ogledali bomo njegovo hišico, njega samega in njegove lastnosti.

Ozir po domačii.

Znamenitost Notrajskega in popis Pivke.

(Konec.)

Ko se fant na paši tako uterdi, da lahko prestande hudi mraz in kraško burjo, kakor tudi pripekanje solnčnih žarkov, ki se od pustega skalovja odbijajo, mora že, ako blizo ceste prebiva, bič v roko vzeti, in če je morebiti še šolar bil, učenje v nemar pustiti, da očetu kaj na cesti prisluži. Fant, kteremu očetovi čevlji, v katerih leno štorclja, še pod trehuh segajo, se trudi starejim voznikom enak biti; ne bom popisoval razvad, ki so vozarjem po vsem svetu lastne, rečem le: hvala Bogu! da se bliža železnica, ktera bo mnogim napakam kmalo vrat zavila. Vozariti po cestah ni še nikjer kmetijstvu v prid bilo; sej ostane vse na cesti in gospodar se že od mladih nog odvadi dela. Tako tudi tukaj. Namesto, da bi si naši ljudje svoje rodovitne njive pridno gleštali, se marsikter le, kakor sem že omenil, srečnega čisla, kadar se po gojzdu plazi, neusmiljeno drevje klesti in v Terst vozari. To je saj gotov denar, si misli, s poljem se moram truditi in čakati in na zadnje se vendar le kaj malega pričaka. Temu nespametnemu ravnanju se je pa lanskó leto naša vlada zoperstavila. Zdaj naš gojzd še precej mirno počiva, ter se zdravi neusmiljenih ran, ktere so mu vsekane bile.

Gotovo bi se marsikak krajcar domači dolini prihranil, če bi si Pivčani saj to malo polja, kar ga imajo, sami opravliali. Ali ni čuda, da ob času mlatve in košnje se ne manjka ne Bločanov ne Čičev po Pivki, kateri, veseli dobrega zaslužka, Pivko popušajo, namesto da bi si domači svoje delo opravliali!

Kako stoji pa s šolo po Pivki?

So že hvalevredni stariši tudi na Pivki, kterim je mar za šolo; vendar bi želeti bilo, da bi se naši ljudje šol bolj poprijeli kakor dosedaj in da bi svoje otroke pridniši ne samo v ljubljanske, temuč tudi v domače ljudske šole pošiljali. Iz takega otroka, kteremu starši le potuho dajejo, ki se le vedno po pašnikih vlačí brez šole in brez uka, ne bo nikoli kaj prida. Veliko si sicer duhovni gospodje in učniki tudi v naših krajih prizadevajo ljudem pravo pot pokazati, jih podučiti, jim oči odpreti, toda vse to je dosedaj malo izdalo, le malo pomagalo. Marsikdo si misli: „sedaj gré vse narobe, svet se je jel mešati, njega dni so bili vse bolji časi kot so sedanji, čeravno se nismo ne iz bukev ne od gospóde kmetijstva učili“. Pa taki, ki tako govore, še gotovo nikdar niso vzeli bukev ali „Novic“ v roke; ravnaajo po svojem, — kako je tedaj to, da niso s svojim zadovoljni? — Malokdo se najde na Pivki, kteremu bi bila kaj znana ljubljanska kovaška, živinozdravniška in kmetijska šola, — šola, ktera je in bode vedno zlata ruda za kmete.

Sadjoreja malo napreduje na Pivki. „Ma, naša zemlja

nej za tu!“ se sliši pogostoma, ako se svetuje, naj bi sadjoreje se bolj poprijeli, zraven pa — križem roké deržé. Čeravno ni pivška zemlja tako rodovitna kot ipavska, bi vendar pridnost in veselje do sadjoreje Pivki v malo letih vse drugo podobo dalo. Potem bi tudi sadje Pivčanu marsikak krajcar verglo in kjer zdaj popotniku goli in pusti griči naproti režijo, bi se mu potem lepo obraščeni, prijazni hribčiki nasproti smejali. Ali ni res?

Pivčanje! Hvalil sem kar je hvale vrednega, pa odkritoserčno tudi povedal kar je napčnega in vse le iz dobrega namena. Če zdravnik hude rane le maže in gladi, pa ne vzame noža ali razbeljenega železa v roko, ne bo pomagal bolniku. Tako misleč sem spisal vaš rojak te verstice.

Fr. Domicel — Pivčan.

Ogled po svetu.

Razložki narodov jutrovih in večernih dežel.

Po baronu Jožefu Hammer-Purgstall-u.

(Konec.)

Preveč bi se narastel popis vse razložke poljedelstva, obertnije in življenja med nami in unimi primerjaje. Kar prvo zadeva, omenimo še, da v jutrovih krajih konjem ne dajejo ovsa za zobanje, ampak ječmena. Različna je tudi mlatva in drugač žito shranujejo. Pri nas žito ljudje mlatijo, v jutrovih deželah pa vol isto mane, kateri po njem vleče ploh z železnimi ojstrimi zobmi, na kterem volár sedí in se po žitu semtertje vozi. Iz te mlačve se lahko razumejo besede sv. pisma, ktere pravijo: „Volu, kadar mlati, ne zaveži gobca“. Žita v jutrovih deželah ne spravljajo v skednje, ampak v podzemeljske jame. V jutrovih deželah se ne vseda jezdec na levi strani na konja, ampak na desni; tudi griva leži konjem na levi ne na desni strani.

Pri nas metulj pomeni lahkomiselnéža, orientalcu je podoba terdne volje, zato ker veša tako dolgo okrog luči ferli, da v plamenu pogine.

Veliko družih razlik bi se dalo naštetí, pa so manje važnosti. Kadar mi pozdravljamo koga, odkrijemo se; orientalec ne dotakne se pokrivala. Mi si mislimo bolj omikanega človeka, ki s prijazno besedo poprašuje za zdravje naše in naše rodovine; orientalcu je to le nespodobna radovednost. Pri nas vladarji darujejo rede, svetinje, perstane ali tobačnice v znamenje poslavljenja; vladarji jutrovih dežel so delili izperva le oblačila z imenom chalaat — od tod beseda slovesnega oblačila „gala“, in pa čelenke, dragoceno s biseri okovano sreberno pero kot posebno darilo junakom, — (čelenka je kinč junakov v serbskih narodnih pesmih).

Če kterega pri nas kaznujejo, mu jih naštejejo po guzici ali po plečih; jutrovci jih pa po podplatih mažejo. — Pri nas pozdravlja nižji višjega, v jutrovih deželah je narobe; mi kušujemo roke, orientalec le poljubi rokav višjega svojega. — Mi se vijemo in priklanjamo, da včasih herbet zlomimo, — v jutrovih deželah je naj ponižniši pozdrav, da človek položi roko na persi, se dotakne ust in čela, in s tem naznanuje udanost serca, ust in glave.

Vsa omika in nraavnost je prišla iz jutrovih dežel — zato resnična poslovica: „ex oriente lux!“ (od izhoda luč). Temelj in začetek vse omike pa je vera. Zibelka vsih ver so jutrove dežele. Kakor mi imajo orientalcí slavne pevce, modroslovce, vojskovodje in državnike, zakonodajce in vladarje. Pa ta različnost med jutrovimi dežalami in zapadnimi kraji imenovati se ne smé duh orientalski! Dela učenosti, umetnije, modroslovja in pesništva, dela politike in junaštva se v orientu ne svetijo manj kakor pri nas, in ogenj vse ljudstva vnemajoč je vsem narodom, vsem vekom lastin; brez naudušenja ni ničesa in s Horacom: „est Deus in nobis, agitante calescimus illo“ zamoremo reči, ne le v poezii, temuč v vsih duševnih delih. Eno samo naudušenje je v jutrovih deželah domače in njemu lastno in to je pobožnost! Pobožnost (se vé da v razločnem zapopadku) je razložek

gospodarske, obertnijske in národske.

Izhajajo vsako sredo in saboto. Veljajo za celo leto po pošti 4 fl., sicer 3 fl.; za pol leta 2 fl. po pošti, sicer 1 fl. 30 kr.

V Ljubljani v saboto 3. maja 1856.

Gosp. družbenikom c. k. krajske kmetijske družbe.

Vabilo k velikemu zboru v Ljubljani
prihodnje sredo, 7. maja.*Zbor bo po navadi v veliki zbornici mestnega magistrata (na rotovži) in se bo začel ob devetih dopoldne.*

Predmeti zbora:

1. Začetni govor predsednika družbinega.
2. Naznanila važniših opravil, ki jih je preteklo leto doveršil glavni odbor v imenu kmetijske družbe.
3. Predlogi društvenih podružnic ali posamnih družbenikov, ki so bili po §. 21. dr. postav glavnemu odboru poprej na znanje dani.
4. Razlog oskerbništva društvenega verta na Poljanah lansko leto, in kako se bo vprihodnje ravnalo.
5. Važnost tépk (černivk), in zlasti koroških tépk, pri zasadbi sadnega drevja na debelo, posebno poleg cest in drugih potov, okoli travnikov in njiv.
6. Kaj naj bise za povzdigo kmetijstva na Notrajskem počelo, ker se bliža čas, da zavoljo železnice med Ljubljano in Terstom bo jenjala vozarija v teh krajih, in kako bi utegnili kmetijska družba pripomoči k ti potrebni povzdigi.
7. Naznanilo stroškov in dohodkov kmetijske družbe lanskega leta, in njih prevdarek za letošnje leto.
8. Kterim posebno pridnim sadjo- in murvorejem naj bi se letos podelila častna svetinja.
9. Volitev treh odbornikov v glavni odbor kmetijske družbe namesto dosluženega pa po §. 28. društ. postav sopet voljivnega gosp. Mihela Prégel-na in gosp. Antona Samasa in pa namesto v Prago prestavljenega gosp. prof. dr. Strupi-a, na čigar mesto in kot oskerbnika društvenega verta je glavni odbor začasno izvolil preč. gosp. fajmoštra J. Zalokarja.
10. Volitev novih društvenikov.

Na ogled in deloma tudi za pokušnjo bo v tem zboru razstavljeno sledeče: nova žito-sejavnica po iznajdbi Fichtnerjevi na Dunaji, ki se zamore na vsaki plug nastaviti, — švajcarska pinja, švajcarska golida za mleko, švajcarske leséne latvice in posnemavke, — in tepkovec iz koroških tépk lavantinske doline in pa iz krajskih dolenskih iz Prežgajna.

Glavni odbor c. k. kmetijske družbe v Ljubljani.

Nikar ne pozabimo kopriv!

„Novice“ so že večkrat govorile od kopriv in si prizadevale dokazati, da so molzni živini prijetna pa tudi tečna klaja. Naj mi tedaj dovolijo, da jih še enkrat v misel vzamem in povém, kar sem unidan bral od njih v starih domačih bukvah, ktere so tudi našim kmetom znane pod imenom: „Kmetam sa potrebo inu pomoč“. Ker so le-te bukve natisnjene bile že leta 1789, ne bo nobeden naših bravcev mogel reči, da je to, kar bom povedal, le kakošna „nova abota“.

Čujmo tedaj, kaj govoré imenovane bukve od kopriv (Brennesseln). „Imel je — pravijo — priden gospodar kos

zemlje na hribu blizo pol dné dela, kateri je tako kamniten in reven bil, da skor ni nuje vredno bilo ga obdelovati. Na ta kos je posejal kopriv. Mesca kimovca in kozoperska (septembra in oktobra) je koprive po pustih krajih okoli vasi izkopaval, jih je potem saksebi tergal, je zadnje konce korenin odrezal in tudi štible do pol persta ali čez, in tako jih je po versti precej blizo skupaj zasadil ter jih s perstjo enmalo zasul, da so korenine po koncu stale. Njegovi sosede kajpakda! so se mu posmehovali, da si toliko truda prizadene plevél pelcati! Al ko je prihodnje leto 10 voz za svoje krave pokošanih kopriv z volom domú speljal, se je pa on smejal. Kopriva je kaj dobra klaja za krave, da veliko in dobrega mleka dadó, in zraven je še zdravilo in jih varuje mnogoterih bolezin. Tudi jih živina rada jé, ako se le ob pravem času pokosé, kar se mora rožnega cveta (junija) ali vélikega serpana (julija) zgoditi. Koprive se namesti merve s slamo mešajo, ali se s kropom poparijo, se dajo čez noč stati in drugi dan se živini ta čorba piti in jésti daje. Koprive se morejo vsako leto trikrat žeti, ako je zemlja le nekoliko pognojena bila, kar se utegne z listjem ali vejami storiti, ktere se v jeseni zaverhi potrosijo. Hoče kdo koprive sejati, naj si seme mesca vélikega serpana (augusta) spravlja. Metla se odreže ter se dá posušiti na rižuhi; potem seme samo odpade. Mesca kimovca (septembra) se kmali seje; prvo leto se pa ne smejo žeti. Ako gospodar tako ravna, si bo na svetu, ki za nič družega ni, pridelal dobre klaje, da ne bo vedil kuko in zakaj“.

„Kopriva ne pogine“ je naš stari pregovor, kateri nas dvoje uči: eno je, da kopriva raste kjer koli bodi in da ji nobeno vreme ne škoduje; drugo pa, da stari naši, kateri so s tem prigovorom primerjali malopridnega človeka s koprivo, so ravno toliko od koristnosti koprive vedili kakor tisti naši predniki, kateri so nam sedaj tako ljubi krompir nekdanj „svinsko jéd“ psovali, in ktere so mogli beriči silama priganjati, da so ga sadili. Moja misel pa ni, da bi dobroto kopriv primerjal z dobroto krompirja; le opomniti sem hotel, da pravo spoznanje marsiktere koristne reči je včasih dolga dolga pot. Ker koprive pečejo, mislijo ljudje, da je to znamenje, da niso za nič; al tako soditi smejo le otroci, ne pa pametni gospodarji. Res je tudi, da s koprivami samimi si gospodar ne bo pridobil grunta, — pa pustote in zanemarjeni koti se zamorejo ž njimi vendar v svet prenarediti, iz kterege se namolze marsikak verč mleka in marsikak funt masla. Koprivnikar.

Rastlina.

Spisal Janez Tušek na Dunaji.

(Dalje.) VI.

Tù vidimo zdaj pred sabo celico, v kateri delavec rastline stanuje. — Kako smo pa do njega prišli? — Se vé da bi ga bili s prostimi očmi zastonj iskali, ker je vendar tako šibke postave, pa z ostro britvijo smo teh kmetičev nekaj odrezali od njih države in položili pod drobnogled in skoz njega pogledali. Drobnogled nas je tedaj pripeljal pred njegovo hišico.

Čujmo, kaj nam bo govoril stanovavec iz svoje celice. Poprašajmo ga še poprej, kako se glasi njegovo ime?

„Nemci mi pravijo“, odgovori nam kmetič na naše vprašanje, „zmiraj „Primordialschlauch“, ali prav za prav učeni Mohl me je tako kerstil; vi Slovenci pa, ker nimate svojega imena, mi pa, če vas je volja, recite: „primordijalni mešiček“. Se boste že razumeli z Božjo pomočjo! Kdor pa ne bo razumel, naj si pa misli: To mora gotovo biti možiček, podoben kerčmarju, kratek pa širok, ker mu mešiček pravijo.

Vsaka celica obstaja iz trdne zunanje kože, celične mrenice (Zellmembrane), iz primordijalnega mešička, kateri vodi vse celično življenje, kakor bomo še vidili, iz celične tekočine in iz celičnega zernja (Zellkern). To in drugo orodje celično hočemo popisati v sledečih versticah.

Primordijalni mešiček je krog in krog cel in okrogel mešiček, sestavljen iz mehke mrenice, koja ima v sebi prostor napolnjen z vodo tekočino. On je glava vsega celičnega življenja; dobiva in predeluje živež, da zamore tekniti njemu in tedaj tudi celi rastlini. On je ognjišče, na katerem se kuhajo stvari, ki so njemu in nam v veliko korist. Predelane stvari sklada na kup v svoji celici, ali jih pa podeluje svojim sosedom. Kar mu ni za nobeno rabo, meče preč ali sožgè ali pa spravlja v posebnih predalih, ki mu niso na poti. On vodi vse spremembe, ki jih gledamo na rastlini, rast, množenje in gibanje, in se iz lastnega nagiba lahko spreminja, steguje in kerči. Če ga zadenejo od zunaj škodljive uime, se skerči v kroglico, kakor červ, ki smo ga pobézali. Ako bi ne imel zunanje mrenice na sebi, ako bi bil toraj brez celice, bi ga težko ločili od marsikterih močelk (infuzorij).

Tisti tedaj, ki so zgorej omenjeno rastlinsko gibanje premišljevali mislili, da je v njem, tedaj v rastlini, tisti živec, kakor v živalih, so imeli prav; le razumeti jih moramo tudi prav. Tudi tekočina v njem se včasih semtertje v nekterih rastlinah giblje, kakor krí v živalih. Njegova mrenica ali on sam je namreč semtertje od znotraj obdan od kalne, z jederčki napolnjene tekočine, ki se imenuje „protoplasma“. Ta tekočina se dobro razločuje od čiste vodene celične tekočine v sredi. Ta „protoplasma“ se giblje semtertje po mnogoverstnih potih, ali pa do in od celičnega središča. Celice s tako lastnostjo se dobijo v mladih, tedaj zlo živih rastlinskih delih, posebno naj lepše v lascih, kakoršne imajo večidel vsi od zraka obdani deli.

Tukaj hočemo popisati prikazen, ki je gotov vzrok tega gibanja.

V južnih krajih Evrope raste po vodah pohlevna rastlinica s tankimi travnimi peresci, Vallisneria imenovana. Nje pohlevni in majhni cveti so ločenega spola — na enem cvetu je ženski, na drugem možki spol — in rastejo na dnu vode pri korenini. Pa rastlina zamore le verh vode obhajati ženitovanje; torej mora priplavati cvet na verh. Ženski cvet raste na steblo, ki je skupej zvit, kakor jekleno pero v žepni uri. Kadar je cvet zadosti razcveten, se njegovo steblo steguje in steguje toliko časa, da cvet na verh vode priplava. Možki cveti rastejo na kratkih steblih in torej ne morejo slediti svojim nevestam. Pa ko že neveste plavajo na gladki vodici, se moške odtergajo od svojih stebel in tako priplavajo na verh. Peresca, ktere so cvet do zdaj varovale sovražne mokrote, se odprejo in spremenijo v krasni čolniček, na katerem plavajo moške krog svojih nevest. Tako zdaj potresajo svoj plodivni prah okrog. — Njih naloga in namen sta dopolnjena, toraj koj poginejo. V ženskih cvetih širijo in širijo se pa kalí; njih stebila se zdaj skerčijo in cvéte za rabo v vodo potegnejo. Tù na dnu vode dozori sad, kjer dobijo zernja koj pripravi kraj, da zelené.

Teh imenitnih rastlinic celice imajo vse v sebi tako gibajoče „protoplasma“.

V sredi primordijalnega mešička je še manjši okrogli mešiček — celično zernje — ktero je v vsaki mladi celici, in ima mnogo opravkov ob množenju celic. Zraven tega ima primordijalni mešiček pod svojo streho še mnogo

druzi stvari, ktere je nakupičil za svojo rabo ali za rabo družih, namreč: majhne kristale iz mnogoverstnih soli, močec in pa zeléne jederčke, katerih je posebno veliko v celicah listja, ktero po njih dobiva zeléno barvo.

Akoravno je primordijalni mešiček mož prebrisane glave, pridnih rok in verlega serca, bi vendar ne bil v stanu ustavljati se dolgo časa ptujim sovražnikom, ker je le slabe postave, mehák in skorej napol tekoč, in tudi bi ne mogel skleniti se s svojimi tovarši v veličanske drevesca, ktere živijo stoletja, ako bi ne bil se obdal s trdnjšo odejo, s celično mrenico. Sozidal si je torej hišo v brambo, kakor polž. (To hišo bi mogli prav za prav celico imenovati, pa da se bomo razumeli, moramo celo hišo z vsem, kar je v nji, imenovati „celico“; hišo samo pa „celično mrenico“). Polž potí iz svoje hiše sline, ktere se sterjuejo v njegovo apnéno hišo; ravno tako dela primordijalni mešiček, ktere koža se kmali sterdi, da je trdna, kakor popir. Pa njegova hišica nima kar nobenih vrat, kakor polževa, ampak povsod je zaklenjena.

Ta celična mrenica ima nalogo, da svojega stanovaveca „primordijalni mešiček“ varuje sovražnikov in da v-se jemlje živež brez ust in brez vrat, le po lastnosti, ktero smo že zgorej popisali in imenovali „endosmoso“.

Izmed tekočin, ktere se kakor voda skoz kožo ali mrenico potijo, gredó tudi lahko vsake baže gazi ven in notri. Nikoli pa ne morejo terde stvari skoz mrenico, če bi bile tudi majhine, kakor zernica karmina, ktere barvajo vodo rudeče. One morajo vselej ostati pred hišo, če bi še tako prosile, da bi se va-njo spustile. Tù ne pomaga nobena prošnja.

S to lastnostjo dobiva tudi celica iz zemlje mokrote in iz zraka gazov, in podeluje tudi sosedom svojo hrano.

Krajopisje.

Idrija na Krajskem.

V zavetji kranjske dežele stoji na zahodni strani v dolini mestice Idrija, obdano od hribov in černih mej, ki v svojem njedru zakrivajo mnogoverstne naravne zaklade.

Pot do tega zavolj svojega rudnika slovečega kraja se iz Ljubljane vernivšemu popotniku naj prej odpre proti Verhniki, snažnem tergu ob véliki teržaški cesti, kjer se idrijska cesta od imenovane loči. Vélika pelje naprej v Logatec, in druga manj obdelana in težavna čez verhnisko-idrijsko hribovje. Da svojemu namenu zadostujemo, se bomo držali zadnje, in ker je potovanje po njej jako sterdo in pusto, bomo hitreje stopali in se kolikor mogoče bližnjic držali, omenivši le bolj zanimive postaje.

Koj na Verhniki se zavije na desno roko zraven male cerkvice idrijska cesta, spremljana nekoliko časa od logaške (teržaške) čez verhunice, in eno uro hodá smo že pri Micki na Luži, kjer nas čaka kozarec dobrega vina in kosček domačega kruha. Okrepčani se vzdignjemo ter jo neprenehoma režemo do Jerinovega griča, odkodar še enkrat belo Ljubljano vidimo, ako nam slabo vreme ali megla tega ogleda ne odreče. Tukaj se pešec odpočije, svoje očesa zibljuje nad ljubljanskimi ravninami, in se krasnosti nagledovavši po precej ravnem naprej podá, dokler mu hudi klanc ne potí ne zmede. Pod tem klancem je omeniti na levi strani cestice proti Logatcu. Zdaj pelje cesta navkreber zmiraj višje in višje skoz pečine in travnike do Anžika na Trati, od idrijskih dijakov (učencov višjih šol) zlo ljubljene in obražtanega kerčmarja. Njegova hišica, dasi-ravno priprosta in leséna, se smé po vsi pravici vverstvovati med taiste, ki so v oziru ljudomile postrežbe zapisane v zlate bukve gostoljubnosti slovanske. Od Anžika pelje klanc na Viharše, ne zastoj tako imenovano postajo, ker hudi vihar nam res naravnost v obraz brizga. Tù zagledamo tudi visoke kole, voditelje vozov in popotnikov ob zimskem času. Snega se včasih toliko nasuje, da komaj kole vidimo. Brišemo jo le naprej skoz Dole in dospemo kmalo Kovačev rovt, kjer nam nasprot teržaška (ali idrijsko-ipavska)

Rastlina.

Spisal Janez Tušek na Dunaji.

(Dalje.) VII.

Kakor dolgo je celica mlada, ji živež, ki ji doteka, tako dobro tekne, da raste. — Rast je pač težko zapopasti. Le tako si jo moremo misliti, da se med naj manjše dele primordijalnega mešička in celične mrenice novi deli nasedajo. Rast pa le malo časa terpi, potem je celica dorastla in še toliki živež ji ne pomaga nič, — rasti ne more več. Pri ti ali uni rastlini, pri tem ali unem rastlinskem delu nastopi čas, da je dorastel prej ali pozneje; pri eni rastlini ali pri enem njenem delu pa skorej zmiraj ob enem času. Kolikor pozneje je celica dorastla, tolikor bolj se je lahko izrastla; toraj mora pri mnogoverstnih rastlinah velikost celic kaj mnogoverstna biti. Tù so celice tako majhne, da jih še le več milijonov skupej zamoremo s prostimi očmi zagledati, tam une pa že lahko vidi dobro oko, postavimo, v bezgovem sterženu. Celice pavole so 1—2 pavcev dolge, predivove še menda celó 4—6 pavcev.

Ravno tako kakor velikost je tudi kaj mnogoverstna podoba celic. V mladosti so vse okrogle in mnogovoglate. Veliko jih tudi obderži to podobo za zmiraj. Velikokrat pa se izvlečejo v tanke in dolge nitke, ki skorej od konca do kraja rastline segajo, kakor v ličji. Mnogo jih je plošnjatih, kakor opéka, mnogo zvezdam podobnih itd.

Tudi znotranja celična podoba se sčasoma spremeni. V mladosti ima celica le malo naprav, pa vendar vse potrebne, ker nima družega lišpa v svoji hiši, kakor zunanje stene in ognjiše. S starostjo pa skerbí tudi zmiraj bolj za lišp svojega stanovanja. Na celično mrenico se počasi naseda lišp mnogoverstne podobe. Posebne tiste celice, katerih mertve trupla nam dajejo les, kažejo pod drobnogledom kaj lično in občudovanja vredno sostavo. Tù je viditi, kakor bi bilo brez števila okenc v steni, — tam kakor več versta lepih stopnjic krog in krog hiše do verha itd. To vse vzrokujejo mrenice, ki se nasedajo mnogoverstno raztergane na znotranjo plat, in ki skoz previdljivo celično mrenico blišijo. Ta prevelika celična skerb za hišni lišp jo pa tako deleč zapelje, da ne le vse vrata živežu zapre, temuč da tudi napolni vës znotranji prostor z nepotrebnim kinčem, tako, da ni nikjer več prostora za potrebni živež in nazadnje mora gizdava reva lakote poginiti. V tem za njo žalostnem pa za nas veselem stanu je celica taka, kakor več listov popirja skupej zloženih. Kakor dolgo živi celica, naklada primordijalni mešiček svoj lišp v svojo sobo, pa včasih že umerje, preden je soba polna. Peške v tepkah obstajajo iz taci s terdnimi stvarmi napolnjenih celic; meso tepkovega sadú pa iz mehkih, s tekočino napolnjenih, le malo odebeljenih celic.

Če so celice popolnoma odebeljene, je iz njih sostavljena stvar včasih terja, kakor kost, postavimo, peške in košice.

Kolikor debeleja je celična mrenica, tolikor manj je v stanu živež v-se jemati in kmali bi mogel primordijalni mešiček lakote sahniti, akoravno bi bil krog in krog obdan od tekočine. Tako bi si bil sam skopal prezgodnji grob. Pa mož ni le pridnih rok, ampak tudi prebrisane glave, kakor smo zgorej rekli. On že vé, kje ga čevelj žuli, torej si je poskerbel potrebnih potov, ki vozijo med nakupičenim kinčem potrebni živež do njega. In tudi njegovi sosede so mu kaj dobrotljivi, se vé, da tudi sebi, kjer so svoje pote in okna ravno tam napravili, kjer on, da njih živež lahko hodi skoz tanko celično mrenico od enega do družega. Pa na zadnje, ko se nakupičeni lišp le množi in množi, se vendar le poti zmiraj bolj zabašejo; pridni mož, primordijalni mešiček, le malo živeža dobiva, torej začne hirati, na zadnje je po njem — nehal je živeti.

Da le primordijalni mešiček vodi celično življenje in da celična mrenica se za vse to nič ne peča, ampak da ga kakor popolnoma mertva obdaja, to vzrokuje teh delov ke-

miška sostava. Kemija je dokazala, da vse rastlinske celice so sostavljene iz ravno tistih pervin. Goba, ki se pod prstom stopí in nestrohljivi mecesnjev les, šibki mah in moččni hrast, voljno lipovo listje in lepi cveti vertnice, plesnjoba in bodeče ternje: z eno besedo, vse, vse je sostavljeno iz ravno tistih stvari, ktero imenujejo kemikarji „celluloso“. Od nje se primordijalni mešiček le razločuje, da ima v sebi gnjilca, ktereга nima „cellulosa“. Vse rastlinske in živalske stvari so sostavljene le iz kisline ali kislica, vodenca, ogeljca in gnjilca. Se vé da se še sem ter tje druge pervine po malem nahajajo, pa poglavitni deli organizmov so le imenovane štiri pervine. Rastline imajo v sebi več ogeljca, živali pa več gnjilca. Tedaj se lahko vidi, da ni kislin tista dobrotljiva pervina, ki vsako življenje mogoče dela, ampak gnjilec, akoravno smo mu to lažnjivo ime dali. Tù pri celicah se vidi, da je prva podlaga krepkejšega ali počasnejšega življenja le, če je več ali manj gnjilca v galvanizmu. Nobena celica ne more živeti brez gnjilca. Le v primordijalnem mešičku je gnjilec, toraj je tukaj središče celičnega življenja. V celični mrenici ga pa ni kar nič, torej je tukaj vse mertvo. V živalih je poglavitni del gnjilec, toraj je tudi živalsko življenje bolj krepko kakor rastlinsko. Toraj se mu pa velika krivica godí, če pravimo, da on življenje razdira, kislin pa oživlja *). Ravno narobe je, kakor je Schleiden v enem svojih rastlinoslovskih pisem pol v šali pol v resnici dokazaval in tudi lepo dokazal **).

Življenje ni družega kakor vedna sprememba. V vsakem trenutku so stvari v našem truflu drugačne. Vse te spremembe pa pospešuje gnjilec, in kolikor več ga je v kateri stvari, toliko hitreje se razvija njeno življenje, ker se gnjilec z drugimi pervinami sklepa. Ker je v rastlinah le malo gnjilca, je tudi rastlinsko življenje bolj mertvo in leno, kakor živalsko.

Krajopisje.

Idrija na Krajskem.

(Dalje.)

Moj prvi namen je poprašati: je li Idrija kot rudnik že dolgo znana? in kaj da imé Idrija prav za prav pomeni? — Dalje se na to vprašanje oklene dokaz: da imena gorá in vodá spričujejo lego tega kraja na slovenski zemlji.

Na prvo odgovoriti ni kaj težavno, zakaj sporočila ustmene in pismene pripovedujejo najdenje živega srebra v letu 1497 od nekega škafarja, bivajočega v tej divji dolini, ki je bil k Fari ali spodnji Idrii prišteván in podložen tominski gosposki. Škoda, da se imé njegovo ne vé, ker je z drugimi spisi vred v nekem požaru med 14. in sredo 15. stoletja v spodnji Idrii v plamenu zgorelo. Milovaje se morem ozreti na nesrečno spodnjo Idrijo o tistem času, kakor tudi enmalo grajati nečimernost tistih, ki ne vedó, če je kdo gosposki podložen, ga mora tudi zapisanega imeti velika kniga ondašnje sodnije; saj menda vendar spodnja Idrija in tominski sodniški sedež nista ob enem pogorela. Prej ko ne je bilo le zaspanim rojakom veselje do iskanja oterpnelo; iščite toraj vi Slovenci na Tominskem, in kar nimamo, znamo najti!

Pa vernimo se še enkrat na preprostega kmetiča, ktereга je voznik Kacijan Anderlajn opeharil in iz svoje okolice kmali ljudí nabral v obdelovanje rudnika. Škafar je za prodano srebro dobljene dvajsetice v žep stisnil ter potem lože živel, Kacijan Anderlajn pa položil temelj koj takrat k rudokopu, ki po tem takem stoji že čez 358 let.

*) Gnjilec res ni prava beseda; rajni gosp. Vertove je to stvar prvi tako imenoval zato, ker se je iz gnjiječih mertvin toliko odločva. Pa tolažimo se, da nemška Stickstoff, gerska in latinska azotum tudi za cemperice niste bolje.

**) In medio virtus — je še zmiraj stara resnica. Res je, da ni višjega življenja brez obilnega gnjilca. — ali ravno tako gotovo je, da brez kislin ni celó nobenega življenja.

jih stari neprenehoma okoli skakljajo, prosijo, da naj bi jim mlade pri miru pustili; in če kako srotle zadenejo ali pobijejo in vjamejo, se prav škodoželjno smeja.

Povejte vendar, vi tičji sovražniki! kedar in kako so se vam ubogi tiči toliko zamerili, da jih tako neusmiljeno preganjate, kakor da bi nar veči hudodelniki bili? Ali ne veste, da je Bog slednjemu tiču takšno delo odločil, katero ljudem k dobremu služi? Šinkovci, škerjanci, slavci, lisci (štiglici), penice in drugi taki tiči razveseljujejo s svojim petjem kmeta in delavca pri težkem delu, kakor tudi druge ljudi; krokarji, vrane, srake, kavke, mokosevci in druge take velike tice lovijo in jedo miši in kebre, poberajo črve, živijo od merhovine, ki drugači smerdi in zrak ostrupi, kar bi uzrok veliko bolezin bilo. Senice, deteli, berglezi in drugi enaki tiči zmiraj po drevji gor in dolj, sem pa tje letajo, da drevje raznih gosenc in červov čistijo in obe-rejo, kateri merčesi drevju in sadju veliko škodijo. Starice, tašice, lastovke pa polovijo in pojedjo veliko muh, komarjev in drugih merčesov. Spomladi tudi vrabci celi dan sem ter tje letajo, gosence in črve poberajo, tudi kebre razkljujejo in svoje mlade ž njimi pitajo. Zapomnite si toraj, da velika nehvaležnost bi bila, ko bi tiče, ki vam toliki dobiček prinašajo, nepotrebno zaterali; pomislite, da, kakor vi plačujete, se zna tudi vam plačevati: „S kakoršno mero merite, se vam bo odmerjalo“, pravi Jezus; zapomnite si to, da vas kaznen zadela ne bo; zakaj prigovor pravi: „Ribe loviti, za tiči hoditi, zamore veliko otrok skaziti“; in to bi za stariše gotovo brez odgovora, brez kazni ne bilo.

Povejte mi vendar, kakšen dobiček tičji lov prinese? Kdor tiče lovi, se stradati uči; ker dostikrat mora pri soncu južnati, — na hribih, v germovji, kjer na tiče preži, pa dostikrat nič ne vloví; prazen, truden in izlakan domú pride, pa tudi doma le malo ali nič jesti ne dobí, ker o pravem času ne pride, in zraven še svoje delo in dolžnosti zamudi. — Poglejte kraje, kjer tiče večidel iztrebijo in po lovljenji preženejo, kako tihi, kako žalostni so; ni ga slišati veselega petja ljubih ptičic, ktere po volji svojega Stvarnika kmete na polji in vsako serce razveseljujejo. Res, kdor pravi občutek v svojem sercu ima, in voljo svojega Stvarnika v njegovih stvaréh spozna, ne bo nikdar tiče lovil, jih zaperal in v zaperti izbi ječil, kjer bi le žalovale in bolehole. Res je: tičice so človeku v veselje vstvarjene, in človek ko gospodar Božjih stvari si jih zna tudi v svoje posebno veselje obrniti, jih zna tudi v svoji stanici, v svoji izbi imeti, pa kar je mogoče take tiče, kateri so v izbah izrejeni in na izbe vsi navajeni, kot kanarčki, ktere vunkaj ne vleče, kakor tiče v naših krajih polovljene, ki se v tičnicah, kakor ubogi jetniki vedejo. Ktere pa koli imaš in če jim življenja v prostem stvarjenji Božjem ne privošiš, bodi jim saj dober in usmiljen gospodar, slepiti ali terpinčiti jih, kakor eni znajo, te pa Bog obvari! Si otožen in si o tičem petji hočeš otožnost polajšati, serce razjasniti, stopi o lepem, mladem jutru iz svojega zapertja na svitlobo vunkaj, sprehajaj se po kakem ložiču pod milim nebom, poslušaj krilate pevce, kako veselo od vejice do vejice, od drevesa do drevesa skakljaje ti juterno pesem žvergolijo; — njih mnogoverstno ubrano petje je lepši in mičniši od tvojih zapertih jetnikov doma, — in oblubim, da se ti persi veselja razširiti morajo, da se otožnosti serca in življenja — sitosti ozdravljen in bolj vesel domú povernil bodeš. — (Konec sledí.)

Rastlina.

Spisal Janez Tušek na Dunaji.

VIII.

Morebiti je tudi gnjilcu primordijalnega mešička pripisovati, da ima célica moč, kakoršine je ni ne v kamnji, ne v živalih, in ktera je naj večja dobrota vsega živalstva in človeštva, namreč: rastlinska célica je v stanu, neorganske pervine v organske zveze spremenjati.

Med stvarmi, iz katerih je kamenje in njegovi sorodniki, in med stvarmi, iz katerih so sestavljene rastline in živali, je ta velik razloček, da je dan današnji kemii mogoče, perve ne le v njih pervine razkrojiti, ampak tudi iz njih pervin spet sestaviti. Pa kemija je le v stanu organske stvari v njih pervine razkrojiti, ne pa jih spet iz njih sestaviti. Ravno takošno sol, kakoršna iz morja ali iz tamne zemlje na naše ognjiša hodi, lahko naredí kemikar iz solne kisline in sode. Solno kislino in sodo tudi lahko iz pervin napravi. Pa še nikoli ni mogel iz kislina, vodenca in ogeljca napraviti cukra ali olja ali s pridjanim gnjilcem napraviti beljak ali nikotin. Kar umetnost zamore je le, da spremeni živalsko ali rastlinsko stvar v drugo, ktera se nareja navadno le v živem truplu. Pa še pri tem delu mu mora biti v podlago stvar, ki je že narejena bila v kakem organizmu. Pa tudi take spremembe so kemikarju le redko mogoče.

Naj potrebnije stvari človek ne zamore umetno si narediti. Kaj je tedaj človeška umetnost proti umetnosti in moči narave! Kaj je naravi treba, da iz te stvari uno naredi! Le malo te ali une pervine zraven priloži ali proč vzame, in delo je končano — popolnoma drugačna, z drugimi, velikokrat nasprotnimi lastnostmi obdarovana je prišla iz njenih rok! Z naj manjšimi pripravami dopolnuje narava naj večje dela. Človek pa, koliko priprav, koliko skerbí, časa in dela potrebuje nar manjšo stvar dovesti! Leto in dan, vse svoje življenje se trudi in trudi, in kaj dopolni? — Častimo Boga v njegovih delih, v tihih delih veličanske narave!

To svojo okornost pa delí človek z vsimi živalmi, katerih ni nobena v stanu, neorganskih stvari v organske spremeniti, ampak le organske spremeniti. Torej se mora žival od nji enacih stvari rediti, mora druge živali moriti, ali pa od rastlin se živiti.

Žival raste, pa organskih stvari nič ne pomnoži, ampak le že organizirane spremenja. Žival pogine in njeno truplo se razkroji v pervine, iz katerih je bilo vzeto. Te pervine spremené rastlino spet v organske stvari, od katerih se živali redé. Torej lahko rečemo, da tiste stvari, ki zdaj divjemu tigru moč dajejo, ali zdaj v govedu se gibljejo, bodo morebiti kmali v tvojih možganih se udeležile tvojih misel. Iz smerti vstaja novo krepkeje življenje. Vse živali od naj večje do infuzorije so morivke, le vesti nedolžne rastline ne grize nobena moritev. Čisto in neomadeževano je njeno življenje, le kar storijo s tiho delavnostjo naravne moči, to v-se vzame: svitloba, zrak, voda in perst so njeni živež. Voda, ki v podobi dežja ali rose z zraka na zemljo pada, prinaša koreninam soli in drugih potrebnih stvari iz tal, ogeljne kisline in amonijaka iz zraka. Te reči poserka celična mrenica v-se, ktere začne primordijalni mešiček v mnogoverstne stvari sklepati.

Tu se kujejo vse stvari, ki jih dobivamo od rastlinstva, ki nam služijo v živež ali naše razderto zdravje krepčajo. Vse te stvari rastlina lahko predela v strašan strup, če le te ali une pervine malo več ali manj pridene.

Vse rastline imajo enako moč neorganske reči organizirati, pa vsaka drugačne stvari stvára. Ne le razne rastline, temuč še celó razni deli ene rastline drugačne stvari delajo. Zraven zdravilne cvetlice raste le malo od nje druga, ktere trohica zavžita v prvem trenutku lahko končá vsako življenje; in vendar obé enaki živež v-se jemljete. Ravno v tem se pa kaže samostalnost célic. Velikokrat ena sama célica popolnoma drugačne stvari napravlja, kakor njene sosede.

Pa veliko célic živi še od bolj pohlevnega živeža, kakor od tega, kar ji voda skoz korenino prinese, namreč od zraka. Vsak človek se boji, da bi ne prišel tako deleč, da bi se mogel živiti od zraka, akoravno mu je zrak v življenje naj potrebniji; pa veliko rastlin je, ki iz zemlje kar nič živeža ne dobiva, ampak vsega le iz zraka, in ravno te rastline imajo naj več vode v sebi. Take rastline rastejo v južnih krajih. Nekatere od njih po suhih pušavah rasteče

mnogokrat rešijo popotnika in njegovega konja smerti; torej jih imenujejo „živi viri pušave“. Konj jim odbije s podkviijo ternato kožo in se pokrepčá s hladno iz njih tekočo vodicó.

V južni Ameriki visí mnogo cvetlic popolnoma v zraku ovijaje se krog kakega drevesa in svoje korenine v zrak molé. Pa vendar so njih cvetlice tako velike in lepe, žive barve, da mi v naših krajih ne moremo nikakoršnega zapopadka od njih imeti.

Od samega hrepenenja saj enkrat tje priti, ker rastlinstvo vso svojo lepoto razvija, mi ni mogoče dalje pisati, torej — —.

Krajopisje.

Idrija na Krajskem.

(Dalje.)

Ruda se pelja koj v stope in v umivavnico, da se perst od nje loči. Taki deli pa, ki se lahko ne drobijo ali so samo omiti, se na Brusovši topé v fabriki za to odločeni.

Živega srebra daje Idrija na leto 3332 centov, 1000 do 1200 centov pa cinobra. Uno in to se zavija v jerhaste žakljice ter se hrani potem v ces. zakladnici (magacinu). Kar železja jama potrebuje, se nareja v kovačnici, ktera je nasprot šole. Ubogi učitelji, kadar kladvo nabija! — Smodnik za jamo se varuje na Zemlji.

Rudarski svetovavec biva v gradu, in vsi drugi rudarski uradniki v ces. stanovališčih. Rudarji imajo svojo uniformo z zelenimi našivi, zelenimi kapami in črnimi rudarskimi kitlami; njih zastava (bandero) je lepa in veliko vredna. Kader je parada, rudarsko kerdelo muzika spremlja. Da so vedno preskerbljeni z živežem, je zidana vélika ces. zakladnica, in blizo nje za bolne ces. lekarnica; zunaj mesta na Brusovši je bolnišnica in za kopel so pripravljene gorke vode.

Tako sem odgovor na prvo vprašanje rešil. Dajmo ljubo svojo Idrijo sedaj še dalje pogledati.

Farovž je zidan od šelštva naprej na levi strani ceste. V njem stanuje gospod dekan z dvema gosp. kaplanama; tretji kaplan uživa po zapuščini neke pobožne gospé prosto stanovanje v že imenovani ulici. Vodja glavne šole ima cesarsko bivališče pri lekarnici. Obnaša častite tukajšne duhovšine je v resnici izgledna, zato je tudi imé duhovna v tem kraju sloví. Med cerkvami je nar imenitnejša cerkev sv. Barbare. Pod njo se hranujejo trupla nekterih zamerlih iz nekdanjega časa. O veliki noči se postavlja v njenem srednjem prostoru božji grob, zavolj svoje lepote sloveč po mnogih krajih. Druga in stara cerkva je sv. Trojice. Poleg nje se zavije pot k sv. Antonu na griču; ta cerkev je kaj snažna in božji pot jo zlo povzdiguje čez druge. Četerta je pri sv. Križu, idrijskem pokopališu. Med mnogimi spominki se odlikuje naj bolj ta, kterege je vlada postavila nad gomilami tistih hrabrih mož, ki so v svojem poklicu smert storili v jami leta 1846. Kapelica svetega Janeza je lepa in imenitna. S posebno slovesnostjo se praznujejo Vélika sabota, sv. Rešnje telo in sv. Ahaci, na kterege dan so nekda rudarji prvič na rudo zadeli.

Pod varstvom duhovšine je idrijski mladini odperta čveteroredna glavna šola, v kateri sedaj pod vodstvom marljivega in učenega vodja gosp. Karola Legata podučujejo štirje učitelji in dvé učiteljci. Pripravljalna šola za učitelje ljudskih šol ponuja prihodnjim učiteljem lepo priložnost se izobraziti v vsih njim potrebnih šolskih naukih in tudi v muziki; le škoda, da se v sadjoreji, murbo- in sviloreji poduk ne delí, kateri je dan današnji učiteljem po deželi jako koristen pa po predpisih sl. ministerstva nauka tudi potreben *).

*) Ko je v poslednjem občnem zboru c. k. kmetijske družbe mnogo podružnic svoje misli zastran sadjoreje razodelo in reklo, da bolja prihodnost za sadio- in murvorejo se smé pričakovati le po poduku naše mladine na kmetih, je bilo med drugimi sveti tudi sklenjeno: naj prosi kmetijska družba slavno deželno vladarstvo, da se v Idrii za pripravnike

Tudi bi Idrijancem in drugim ne presedala dveletna realna šola, s posebnim ozirom na rudarstvo in na njo bi se dala nasloniti rudarska in gojzdana šola. Pa bojé se je z izgovorom, da potem bi ne dobivali dokaj delavcev za jamo; al to je bosa! Rudarjev bi nikdar ne manjkalo in domačemu otroku bi bila priložnost dana doseči višjo izobrazenost v rudarstvu.

Pa pustimo to in pojmo k šoli nazaj, kjer v stolpiču zvon šolarčke in šolarce skupej kliče. Podučuje se v slovenskem in nemškem jeziku, in zlo je že iztrebljen gnjusni glas padmitence in váde. Le naprej ljubi gospodje učitelji! vam je izročeno potomstvo idrijske občine, v vas stavi ljudstvo vse zaupanje; ne bojte se tudi zanaprej kakor dosihmal ne znoja na čelu. Vaša delavnost v Gospodovem nogradu izcimlja dober sad, ki množici domovine kosilo sladí.

In kaka lepa priložnost za izobrazenje je učiteljem ces. knjižica na glavni šoli, kjer se tudi šolarska zastava hrani. Zares v vsem vlada lep red! Kako lepo se trebijo cesarski gojzdi pod peljavo izbranih gojzdarskih uradnikov, katerim so lovci in gojzdarski hlapci podložni. Na vseh sprehajališih vidimo lepe drevorede; pri grabljah množico derv, zložene v visoke tase; tam tesarji kolejo hlode v špelte in pajne, in tukaj išče izmed drugih hlodov svoje derva blede obraz kakega rudarja. — Sodniška gosposka ima svoje pisarnice v gradu, in nji na strani sta oddelka c. k. žandarmerije in c. k. dnarstvene straže. Občina oskerbuje svojega služabnika. (Konec sledí.)

Kratkočasno berílo.

Serčna žena.

(Konec.)

Pot se naglo odseda. M—ska ne zapusti saní; one so nje prebivališče, ker spí in jé na njih. Nihče se ni čudil takemu čudnemu življenju, naj manj pa kosak, ker je vedil, da žena ni zdrave pameti, in ji je toraj vse dovolil. Že daleč na poti ustavi kosak konjiče, da pokaže potni list in voznik konje opravi. Kakor vselej, je šel kosak v pisarnico, da prejme dovoljenje se dalej peljati. Ni se mu ljubilo pogovarjati se s svojo mutasto, zamišljeno popotnico; tudi tedaj je molčal in se naslonil zadej na saní, v tem ko voznik konje opravlja.

Tù sloné zasliši nenadoma šeptanje v mertvaški trugi. Prestrašen skoči na stran, pa kmali se mu spet poverne pogum, se spet približa čudni trugi in uhó na-njo položí. Pa vse je tiho in mirno. Marsikdo bi bil misil, da se mu je le zdelo, da je kaj slišal, in bi ne bil dalej porajtal na trugo; pa pri kosaku je bilo to vse drugače. Služba, za katero vse storí in ktera mu je naj svetejše opravilo, ga žene nazaj v pisarnico, da ondi pové, kar je slišal. Kmali pride uradnik in pripelje nekoliko čuvajev do saní in velí ženi, ki za vse, kar se je zgodilo, ni nič vedila, naj stopi s saní. Začnejo saní preiskovati. Uboga žena, ki je sedaj vès pogum zgubila, se nezavedna zgrudi. Vzamejo jo raz saní ter na zemljo položé, da ložeje preiskujejo. Pervo, kar se uradniku sumljivo zdí, ste male mertvaške tružici, na kterih je žena sedela; v trugi, na zadnjem koncu pa leží njeni živi mož.

Ljudskih šol ustanovi tudi djanski nauk sadio- in murvoreje. Ta nauk je ravno v Idrii še zato tolikanj bolj potreben, ker poslednje leta dobiva krajska dežela iz idrijske pripravniške šole več učiteljev kot iz ljubljanske. Častito ondašnje vodstvo gotovo spoznava to potrebo, pa morebiti ni učitelja in za to pripravnega vertiča. Kaj, ko bi v bližnjih Žiréh se napravila taka djanska šola. Domoljubni ondašnji gosp. fajmošter Majnik, rojen Idričan in nekdanji učenec Pircov v sadjoreji, imajo lep vert, se pečajo s sadjorejo, gotovo bi se udali temu nauku. Žire so le kake dvé uri od Idrije, pot tje je lepa; ko bi spomladí in poleti vsaki teden enkrat mladi pripravniki tje zahajali, bi se naučili zadosti. Tudi na Dunaji imajo marsikteri učenci v svoje šole vsaki dan čez uro hodá; koristnega nauka željnim mladencem bi enkrat na teden menda ne presedala ta pot.

Vred.